

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

OSOBNOSTNÍ CHARAKTERISTIKY TANEČNÍKŮ

Personality characteristics dancers

Magisterská diplomová práce

Autor:

Bc. Iva Šebková, dipl. um.

Vedoucí práce:

PhDr. Soňa Lemrová, Ph.D.

Olomouc

2015

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma: „Osobnostní charakteristiky tanečníků“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

Vdne Podpis

Ráda bych poděkovala vedoucí své práce PhDr. Soně Lemrové, Ph.D. za odborné vedení diplomové práce.

Obsah

Úvod	7
Teoretická část	
1. Psychické jevy v taneční profesi	9
1.1. Kognitivní aspekty	9
1.1.1. Zvláštnosti vnímání	9
1.1.2. Zvláštnosti pozornosti	11
1.1.3. Zvláštnosti paměti	11
1.2. Emocionální aspekty	13
1.2.1. Emoce a jejich kontrola	13
2. Osobnost	16
2.1. Různé přístupy k osobnosti	16
2.2. Rysový přístup	17
2.3. Pětifaktorový model osobnosti	18
2.3.1. Pětifaktorová teorie osobnosti	18
2.4. Osobnost v zátěžových situacích	19
2.5. Vybrané faktory ovlivňující osobnost	22
2.5.1. Věk	22
2.5.2. Pohlaví	23
2.5.3. Copingové strategie	24
3. Osobnost v umělecké profesi	28
3.1. Vybrané osobnostní charakteristiky u tanečníků	30
Výzkumná část	
1. Výzkumný problém, cíle práce a hypotézy	32
2. Popis zvolené metodologické rámce a metod	37
2.1. Dotazník sociodemografických proměnných	37
2.2. NEO pětifaktorový osobnostní inventář (NEO-FFI)	37
2.3. Strategie zvládnání stresu SVF 78	39
2.4. Použité statistické metody	42
2.5. Etické problémy a způsoby jejich řešení	42

3	Výzkumný soubor a postup získávání dat	44
4	Výsledky práce	46
	4.1. Profil osobnosti vybraného souboru tanečníků z pohledu NEO-FFI	46
	4.2. Srovnání osobnostního profilu mužů a žen u vybraného souboru tanečníků	48
	4.3. Analýza vztahů mezi osobnostními dimenzemi a copingovými strategiemi	51
5	Vyjádření k platnosti hypotéz	55
6	Diskuze	57
7	Závěry výzkumu	67
	Souhrn	69
	Seznam použitých zdrojů a literatury	74
	Abstrakt	
	Přílohy	

Úvod

Umění je prostředkem vyjádření lidských myšlenek, názorů, pocitů, prožitků apod. Lze jej tedy považovat za specifický typ mezilidské komunikace, která neoslovuje některé psychické funkce, ale obrací se k celku psychických sil člověka, tedy k rozumu, citu, vůli. Umění samo o sobě přispívá k hlubšímu poznávání člověka, je prostředkem sebereflexe lidské existence ve světě (Kulka, 2008). Jako specifická lidská činnost vznikla nejen z touhy člověka napodobovat skutečnost, ale také z radosti z této činnosti, neboť ta povznáší nad všedností reálného života, a tak obohacuje a zušlechťuje člověka. Umění plní v životě člověka celou řadu rozmanitých funkcí, přičemž z těch základních je na prvním místě funkce estetická, dále např. hodnotová, komunikativní, kognitivní a dále funkce formativní, terapeutické a rekreační (Spousta, 1995). Klasifikace uměleckých druhů je značně problematická, neboť existuje velké množství kritérií, dle kterých lze různé umělecké projevy třídit. V souvislosti se zaměřením práce vyhovuje klasifikace dle J. Reye (1947), který se zaměřením na tanec rozdělil umění na músická, kam zařadil tanec, hudbu a básnictví, a druhou skupinu tvoří umění výtvarná, do které zahrnul malířství, sochařství, stavitelství.

Karl Bücher zastával názor, že umění vzniklo z pracovní činnosti, které se postupně osamostatnily od svého původního účelu (in Horká, & Poláček, 1968). Pohled na tanec pouze jako na umění by proto mohl být poněkud zjednodušující, jelikož tanec, je pro některé také profesí, která se vyznačuje velmi specifickými nároky. Taneční profesi lze charakterizovat jako značně energeticky náročné a rizikové povolání, které lze přirovnat k vrcholovému sportu nebo těžké fyzické práci. Současně je však tanec také estetickou záležitostí, při které je důležité nejen snoubení pohybu s hudbou, ale také herecké ztvárnění postavy. Smyslem tance je divákovi komunikovat určité sdělení bez užití verbálních prostředků. V rámci taneční profese můžeme rozlišovat 3 základní žánry, a to tanec lidový, scénický a moderní. Za profesionálního tanečního umělce lze dle odborné literatury považovat člověka, pro něhož je umění hlavním zdrojem příjmu, splňuje kvalifikační předpoklady nebo realizuje taneční vystoupení na profesionální úrovni. Jedná se sice o definici relativně širokou, ale pro cíle této práce naprosto vyhovující (Vašek & Riedbauch, 2012).

Čím se člověk více angažuje ve specifické činnosti, jako je např. sport, tím větší je pravděpodobnost určitého vlivu na vývoj osobnosti (Vaněk, 1983). Proto předpokládáme, že jestliže tanec vyžaduje např. vysokou úroveň svědomitosti, tak lze předpokládat, že vlivem tréninku se tato vlastnost dále formuje a upevňuje. Osobnost je možné definovat jako individuálně typické vzorce myšlení, emocí a chování, které určují osobní styl interakce s prostředím (Atkinson, 2003). Z hlediska osobnosti je často rozlišována osobnostní dynamika, která zahrnuje síly uvádějící osobnost do pohybu, zahrnuje motivaci, vůli atd.; a struktura osobnosti, jež zahrnuje relativně stálou vnitřní stavbu funkčních prvků osobnosti (Nakonečný, 2009). Právě osobnostní struktura je často považována za významný aspekt ovlivňující výkonnost. Poznání osobnosti sportovce je vnímáno jako základ pro trenérovo porozumění sportovci a pro jeho přiměřené vedení ve smyslu rozvoje výkonnosti (Vaněk, 1983). Přestože sportovní personologie je na základě množství poznatku již považována za ucelenou subdisciplínu psychologie sportu, u populace tanečnicků je toto téma zatím propracované jen poskromnu. Výzkumné studie se na osobnost tanečnicků zaměřují, nicméně často spíše v souvislosti s tématy jako je kreativita, emocionální labilita či psychické poruchy (např.: Nascimento, Brazil, & Fontenelle, 2012; Feist, 1998; Abraham, 1996; Lowenkaupf, & Vincent, 1982 ad.).

Cílem této práce je popsat osobnostní profil u vybraného souboru tanečnicků z pohledu NEO-FFI a objasnit, zda jsou určité osobnostní charakteristiky ovlivňovány dalšími vybranými faktory jako např. pohlavím. Dále jsme se zaměřili na zjištění, zda existuje vztah mezi osobností a preferencí určitých způsobů zvládnání zátěže. Získané poznatky poslouží k rozšíření databáze informací vztahující se k osobnosti tanečnicků, které lze využít např.: pro rozvíjení osobnosti tanečnicků s cílem regulovat jejich taneční výkon, případně pro prevenci patologických jevů v taneční profesi.

Teoretická část

1 Vybrané psychologické jevy v taneční profesi

Každá profese klade na jedince určité nároky, které pro úspěch v daném povolání, musí být splněny. Je zřejmé, že v případě taneční profese, sem patří určité fyzické předpoklady. Např.: u žen je zdůrazňována elegance a lehkost pohybu, u mužů se více cení síly a mužnosti (Čierniková, 2008). Pro naši problematiku jsou však významnější požadavky, ze kterých lze abstrahovat psychické předpoklady k výkonu profese. Může se např. jednat o dobrou úroveň vnímání, pozornost, psychickou odolnost, vnitřní motivaci, trpělivost, smysl pro detail či schopnost emocionálního prožitku, tedy schopnost přesvědčivého vyjádření pocitů, kterým tanečníky diváky oslovuje atd. Také odborníci z oboru psychologie umění (Kuric, & Smékal, 1983) považují za užitečné zjišťovat specifické aspekty rozumových schopností, paměti či vnímání, s cílem objasnit jejich vzájemnou interakci s tvůrčí činností. V této části bychom proto v krátkosti představili některé základní psychické jevy, které se v taneční profesi vyskytují.

1.1. Kognitivní aspekty

Jelikož tanec nelze redukovat na pouhý sled pohybů, je tanec zásadním způsobem modifikován poznávacími procesy. Tanečník je v průběhu výstupu doslova atakován řadou podnětů, které musí během tance nejen vnímat, ale také třídit a zpracovávat. Zaměřuje se např. na své tělo, pocity, hudbu, prostor, světla, taneční partnery, rekvizity, diváky atd. Psychomotorika je termín, který vystihuje právě onu provázanost lidského pohybu s kognitivními procesy, jako je vnímání, pozornost, představitost, paměť, fantazie a myšlení. Přestože tyto procesy pracují celistvě, z didaktických důvodů vybrané kognitivní procesy probereme odděleně (Slepička, 2009).

1.1.1 Zvláštnosti vnímání

Poznávací funkce, zajišťující přísun a zpracování informací z vnějšího i vnitřního prostředí, jsou pro efektivní provádění činností nezbytné (Plhánková, 2007). Jelikož

taneční výstup je obvykle relativně krátký (délka jedné taneční pasáže je řádově v minutách), je, dle mého názoru, jedním z nároků taneční profese rychlost a přesnost vnímání. Exteroreceptory zachycují podněty z vnějšího prostředí. Sluch má bezesporu svoji úlohu při detekci hudby a dalších zvuků, signalizující určité akce (např. sykavka pro synchronizaci pohybů sboru). Akustické podněty tak mají zejména regulační význam pro harmonizaci hudby s pohybem (Slepička, 2009). Přestože zrak je jeden z hlavní receptorů podnětů při pohybu, vznikají také situace, kdy tanečník, z důvodu osvětlení, kostýmu nebo typu pohybů, nevidí. Tanečníci se tak musí orientovat na vjemové konstanty v souvislosti se scénou (značky umístěné na podlaze jeviště, šály po stranách jeviště, hlediště apod.).

Jelikož v taneční profesi je kladen důraz na estetickou formu pohybu, ale současně není k dispozici vizuální zpětná vazba, nabývá na významu využití interoreceptorů, které detekují informace z vlastního těla (Nakonečný, 2000). Jedná se v největší míře o propriocepci (vnímáním polohy a pohybu těla), na jejímž základě často probíhá veškerá korekce a řízení pohybů (Vondrová, 2007). Slepička (2009) popisuje řadu výzkumů, které se zaměřily na důsledky vyřazení určitých proprioceptivních vjemů na koordinaci sportovních pohybů. Např. bylo zjištěno, že na udržení rovnováhy se významnou měrou podílí šjíjové svaly a okohybné svaly, které ovlivňují také orientaci v prostoru. Za specifický problém u tanečníků lze považovat nedostatečnou schopnost interocepce, kdy tanečník nedokáže určit kvalitu (špatně, dobře) pohybu. Také Vondrová (2007) soudí, že pokud je toto vnímání pocitů z hlediska vedení pohybu málo aktivní, ve výkonu se začnou projevovat chyby.

Zvláštní fenomén specifických vjemů ve sportu (Slepička, 2009), který je popsán u sportovců jako př. pocit míče, pocit rychlosti, sněhu apod., je, dle zkušeností autorky, možné identifikovat také v taneční profesi. Tanečníci i choreografové často popisují pocit osy (rovné postavení těla), pocit konce pohybu či pocit podlahy (naznačuje kontrolu nad pohybem) apod. Tyto pojmy dle Slepičky (2009) značí adaptaci jedince na jemné podněty. Během tréninku tak dochází k procvičování svalů i jednotlivých analyzátorů včetně kinestetického čítí.

1.1.2 Zvláštnosti pozornosti

Na detekci vjemů navazuje pozornost, tedy schopnost zaměřit kognitivní funkce pouze určitým směrem (Slepička, 2009). V taneční profesi nabývá dle mých zkušeností na významu zejména selektivita, koncentrace a distribuce. Selektivita pozornosti je zaměření pozornosti na sebe sama či pouze významné podněty (např.: partner, hudba, prostor ad.) a ignorování nepodstatných informací (např. těsnost kostýmu, ostré světlo na jevišti ad.). Koncentrace pozornosti je tedy schopnost výrazného soustředění pouze na prováděnou činnost. (Slepička, 2009). Tu zajímavě popisuje Machač a Macháčová (1985) – parašutisté nejprve vyloučí podněty, myšlenky a chování vyvolávající strach a poté se zaměří na pozitivní motivaci k seskoku. U tanečníků se koncentrace uplatňuje jak při zvládnutí obtížnějších tanečních prvků, kdy se tanečník zaměřuje např. na vytočenost nohou, tak i u uměleckého výrazu, kdy se soustředí na určitou emoci, prožitek. Domnívám se, že pro tanečnický je koncentrace významná také pro zmírnění trémy a strachu. Distribuce pozornosti zahrnuje schopnost rozdělit pozornost na více aktivit či činností. Tanečník např. během výstupu neustále monitoruje scénu (rekvizity, osoby, kulisy) a vytváří si, či upravuje její mentální reprezentaci pro její další využití. Dle Řepky (2005) je zmíněná kontrola natolik automatickou činností, že se disociovala od vědomí, a proto si danou činnost lidé ani neuvědomují. Dle Plhánkové (2007) jsou zautomatizované činnosti sice efektivní, ale jejich nevýhodou je malá otevřenost ke změně. Slepička (2009) považuje požadavky na pozornost ve sportu často protikladné a z výše uvedeného vyplývá, že podobná situace je také u tanečníků.

1.1.3 Zvláštnosti paměti

Paměť lze v užším pojetí definovat jako schopnost a proces uchovávat, organizovat a používat zkušenosti, přičemž se jedná o vědomý, záměrný proces. Dle tradičního paradigmatu prochází paměť třemi fázemi: kódování, retence a reprodukce. Hlavní funkcí je uchování informací, což umožňuje řešit problémy a orientaci v prostředí, identifikovat co objekt je, ale i co pro jedince znamená. Paměť tak má svoji kognitivní i emocionální složku.

V paměti lze identifikovat 3 hlavní pamětní systémy: senzorickou paměť uchovávající informace ze smyslů po dobu několika málo sekund. Krátkodobou

paměť obsahující informace pro aktuální aktivitu po dobu cca 30 sekund. Odsud se významné informace přesouvají do dlouhodobé paměti, která slouží pro ukládání informací na v podstatě neomezeně dlouho. Obsah dlouhodobé paměti je uložen ve verbálním i obrazovém módu. Systém dlouhodobé paměti má 3 složky: epizodickou – k zapamatování individuálně významných událostí a sémantickou – obsahující síť pojmů a abstraktního vědění. Tyto 2 složky paměti jsou součástí deklarativní paměti, neboť jejich obsah lze snadno verbalizovat. Třetí složka procedurální paměť – zahrnuje vzorce provádění určitých činností, návyky. Na rozdíl do sémantické paměti je z velké části implicitní, nevědomá (Nakonečný, 2011).

U tanečníků jsou na paměť kladeny značné nároky, neboť si musí zapamatovat velké množství pohybů a choreografií a vybavené informace musí být prezentovány v jasně stanoveném pořadí. V choreografii zpravidla není možnost, jako např.: při ústní zkoušce, “vyjádřit se vlastními slovy“. Dalším předpokladem pro úspěch v taneční profesi je schopnost rychlého naučení pohybů na základě vizuálního vzoru či popisu pohybu. Slepíčka (2009) v této souvislosti používá termín motorická docilita, tedy schopnost rychlého a přesného osvojení nového pohybu. Informace o tanečních pohybech či tzv.: taneční slovník, který motorickou docilitu může významně ovlivňovat, bych umístila do sémantické složky paměti, neboť se jedná o pojmy, jejich významy a pravidla provádění pohybů (Nakonečný, 2011).

U tanečníků však jistě nabývá na významu také procedurální paměť. Dle Nakonečného (2011) slouží k uchování poznání ve formě dovedností a kognitivních operací a faktů. Charakteristické je pro tyto informace obtížnost slovního vyjádření např. jak hrát na hudební nástroj. Součástí procedurální paměti je dle mého názoru i motorická paměť či svalová paměť. Hartl (2010) uvádí, že natrénované svalové pohyby, se i přes dlouhodobé nevyužívání velice rychle obnoví. Např.: pokud se tanečník po několika letech vrátí k tanci, jeho taneční výkon se bude zvyšovat rychleji, než u začátečníků. Z výše uvedeného vyplývá, že ve srovnání s deklarativní pamětí (sémantická a epizodická paměť) je pro procedurální paměť typické spíše pomalé učení a postupné zlepšování výkonu, avšak následně značná odolnost vůči zapomínání.

Dle mého názoru se v taneční profesi vyskytuje zvláštní paměťový fenomén, jehož podstatou je neschopnost vyvolat určité informace z paměti vědomě. Příčinou může být delší doba nevyužívání informací i náročnost na paměť, neboť určité kroky nevycházejí z běžného tanečního slovníku a jejich verbalizace je vytvořená ad hoc. Tanečníci si vypomáhají jinými popisnými termíny, které fungují jako mnemotechnická pomůcka. Hudba je pak dalším vodítkem, které paměť oživí. Fenomén bych na základě vlastní zkušenosti popsala následovně: „Uvolním se, přestanu přemýšlet a vzpomínat a nechám nohy, aby si vzpomněly samy. Jakmile si vzpomenu takto svalově, již není problém opět verbalizovat jednotlivé kroky a celou sekvenci opakovat.“ Tato schopnost však u tanečníků není absolutní a tak pamětní ekonomie, tedy přirozený proces zapomínání již nevyužívaných informací, je přirozeným aspektem paměti i u tanečníků (Nakonečný, 2011).

1.2 Emocionální aspekty

Sport, ale i tanec je řazen mezi nejemocionálnější činnosti člověka, přičemž jako hlavní příčina je uváděna soutěživost a nejistota výkonu. Stejně jako Slepíčka (2009) identifikuje předstartovní, soutěžní a po závodní stavy ve sportu, lze i psychiku tanečníka popsat na základě těchto 3 fází. V první fázi tanečník pociťuje určitou nervozitu, trému, druhou etapu lze charakterizovat aktivací, pocity bolesti, flow prožitkem. Analogií pro „po závodní“ stavy u tanečníků je stav únavy, pocit úspěchu či frustrace ze selhání nastupující po představení. Dle mých zkušeností jsou tyto stavy závislé na vztahu mezi hodnocením výkonu druhými, tanečníkem a jeho aspiracemi. Tyto emocionální aspekty taneční profese jsme přiblížili již v bakalářské práci (viz Šebková, 2012), kde jsme se podrobněji věnovali tématům trémy, bolesti i radosti z tance. Nyní bychom se zaměřili emocionální prožitky v průběhu tance a schopnost jejich kontroly, která patří k podstatným osobnostním rysům.

1.2.1 Emoce a jejich kontrola

Hartl se o emočním prožitku (2010) vyjadřuje jako o citovém zážitku, při kterém vyvolává událost autonomní aktivaci a kognitivní hodnocení, jež vedou ke konečné emoci. Citový prožitek člověka informuje o tom, jak byla situace vyhodnocena a co

by mělo dle emočního náboje následovat. V průběhu vystoupení se vynořují různorodé prožitky: pozitivní sféra zahrnuje uspokojení, radost, abreakci, negativní pak o únavu, smutek, zlost, sebekritiku, frustrace z neúspěchu. Dále se však objevují také simulované citové prožitky, přičemž hlavním cílem této snahy je tendence vtisknout postavě reálný rozměr a zároveň bez užití verbálních prostředků komunikovat divákům určité sdělení (Vondrová, 2007). V taneční profesi není ani výjimkou, že tanečníci pociťují rozporuplné emoce, přičemž prezentovat se snaží pouze ty, které odpovídají danému typu postavy a ději. Kognitivní hodnocení, ale také neurohumorální a metabolické změny v důsledku fyzické aktivity mohou však vznik určitých emocí usnadnit. Proto i účelně navozené emoce mohou nabýt, vlivem vystupňované aktivace, nebývalé intenzity (Machač, Macháčová, & Hošek, 1985).

Výrazné emoční afekty sice zvyšují tělesnou sílu, ale na druhé straně tlumí kognitivní procesy (Slepičky, 2009). V zájmu dobrého výkonu a snížení rizika vzniku úrazu je nezbytné, aby tanečník měl emoce pod neustálou kontrolou. Čermák a Lindénová (2000) v souvislosti s hereckou profesí uvádějí, že nepředvídatelné chování a sklon k „přehánění“ v roli se vznikem úrazu souvisí. Emoční regulace zahrnuje fáze monitorování, hodnocení a ovládnutí intenzity i trvání emočních prožitků (Vágnerová, 2010). V praxi se projevuje buď úsilím o udržení emocí, např.: v případě intenzivního prožitku smutku, či zlosti – tanečník se musí stále ovládat a nesmí se nechat strhnout emocemi; nebo o jejich změnu - tanečník v soukromém životě cítí smutek, nebo mrzutost, na jevišti se však musí usmívat. Nakonečný (2000) se domnívá, že city je možné ovlivňovat prostřednictvím myšlení a chování, např.: představit si určitou situaci či vzpomínku. Dle Plhákové (2007) lze posunu citového stavu dosáhnout i změnou výrazu tváře či držení těla. Čermák a Lindénová (2000) v souvislosti s herectvím hovoří o „přehřátí“ citů a prožití určitých hodnot a to nikoliv na povrchu, ale tak, aby se stav herce přiblížil reálnému pociťování. Současně je však nutná racionální estetická distance, která herci umožní být nad věcí a neupadat do transu. Schopnost regulace a zvládnutí emocí patří mezi trvalejší emoční dispozice, které jsou součástí různých osobnostních rysů. Např.: tendence ke kontrole emocí je spojována s introverzí, vstřícností, svědomitostí, extraverté a neuroticismus bývá více spojován s nižší kontrolou emocí (Vágnerová, 2010). Vejmělková (2000)

usuzuje, že neuroticismus i extraverte by u skupiny herců měl být vyšší než u normální populace, což by současně naznačovalo spíše nižší schopnost kontroly emocí oproti normální populaci. Také Čermák a Lindénová (2000) na základě výpovědí herců uvádějí, že herci sami sebe považují za méně stabilní osobnosti, což zdůvodňují skutečností extrémního prožívání a nutnosti jisté emocionální přecitlivělosti.

2 Osobnost

Osobnost lze vymezit jako příznačné a charakteristické vzorce myšlení, emocí a chování, které definují individuální osobní styl interakce s fyzickým a sociálním prostředím (Atkinson, 2003). V rámci osobnosti je z didaktických důvodů rozlišována dynamika a struktura osobnosti. Dynamika zahrnuje zejména síly, které „hýbou osobností“, zahrnuje především motivaci, vůli atd. Struktura osobnosti označuje relativně stálou vnitřní stavbu funkčních prvků osobnosti. Zahrnuje charakteristiky typické pro určitého jedince, které se projevují v jeho chování a prožívání a popisují se na základě osobnostních vlastností a dispozic (Nakonečný, 2009). Strukturu osobnostních charakteristik považuje řada odborníků za významný faktor výkonnosti a jejich znalost je pro zvýšení či stabilizaci výkonu sportovce i tanečníka zásadní (Čierniková, 2008; Vaněk, 1983). V dalším textu jsme se proto zaměřili na přiblížení zejména těch teorií osobnosti, které jsou v souladu s metodologickou koncepcí této práce.

Dle Vágnerové (2010) je však pro pochopení osobnosti jedince podstatná také znalost procesu vyrovnávání se s různými zátěžemi, s nimiž se jedinec v životě setká. K osobnosti tak lze přistupovat i z hlediska procesu jak takovéto situace vlastně v ontogenezi osobnost utváří. V souvislosti se zvládáním zátěže je často zmiňován termín odolnost jako vlastnost, která závisí na individuální konfiguraci osobnostních dispozic jedince (Paulík, 2010). V historii psychologie se objevila celá řada postupů interpretace této skutečnosti, přičemž některé specifické osobnostní charakteristiky, které se v zátěžových situacích uplatňují, ve stručnosti představíme v podkapitole 2.4.

2.1. Různé přístupy k osobnosti

Termín osobnost se v rámci různých psychologických škol a směrů dlouho měnil a vyvíjel a důsledkem je skutečnost, že jednotlivá pojetí se rozcházejí či dokonce vylučují. Psychodynamicky zaměřený přístup je charakteristický důrazem na nevědomé motivy, které ovlivňují lidské jednání. Humanistické pojetí se zaměřilo na racionální a vědomé lidské potřeby. Jejich společným tématem byla osobnostní dynamika. Behavioristicky orientovaný přístup zredukoval osobnost na komplex naučeného chování. Pozdější nebehaviorismus je více kognitivistický a uznává

také význam individuálních motivů, očekávání a představ jedince. Další přístup se odklání od mapování dynamiky osobnosti a zájem přesunul na vymezení osobnostní struktury a vytvoření příslušné taxonomie. Pro sociálně-kognitivní přístup k osobnosti je zdůraznění závislosti osobnosti na vnějších vlivech, tedy na situačním kontextu a na zkušenostech podmíněném způsobu chápání reality. V současné době převažuje multisystémový přístup a preference integrujících teorií (Vágnerová, 2010).

Různé modely osobnosti nelze označit za špatné, ale spíše za neúplné, jelikož se zpravidla zaměřovaly pouze na určitou oblast a jiné ignorovaly. Jelikož problematika osobnosti je natolik rozsáhlá i my se v této práci uchýlíme k redukcionismu. Naším cílem není postihnout všechny aspekty osobnosti vyplývající z různých teorií osobnosti, ale zaměřit se na koncepty, kterým se věnujeme dále v empirické části.

2.2. Rysový přístup

Naše práce je zaměřena na rysový přístup k osobnosti, který se řadí mezi čtyři hlavní přístupy k výzkumu osobnosti. Hlavní charakteristikou tohoto přístupu je snaha o poznání základních aspektů osobnosti s cílem určit obecnou strukturu osobnosti, která by sloužila pro hodnocení jedince i vymezení interpersonální podobnosti či rozdílnosti. Smyslem je nalezení spolehlivého nástroje pro měření osobnostních rysů a pomocí empirického výzkumu objevit vztahy mezi samotnými rysy navzájem a mezi rysy a chováním (Vágnerová, 2010).

Značný pokrok v hledání „mapy“ osobnostních vlastností nastal ve 20. století, kdy byla formulovaná tzv. lexikální hypotéza a vytvořena faktorová analýza. „Obecnou lexikální hypotézu“ rozpracoval Goldberg a podstatou je teze, že nejvýznamnější individuální odlišnosti jsou kódovány v přirozeném jazyce jako jednotlivá slova. Cílem lexikálních studií je, pomocí analýzy slov vhodných k popisu osobnosti, sestavit seznam, který je pomocí faktorové analýzy zredukován a následně uspořádán (Hřebíčková, 2011).

2.3. Pětifaktorový model osobnosti

Přestože dlouho panoval rozpor týkající se dostačujícího počtu rysů k charakteristice osobnosti, od 90. let minulého století panuje shoda, že nejlépe osobnost vystihuje 5 rysů obsažených v pětifaktorovém modelu osobnosti. Zastánci rysového přístupu se však neshodli také na tom, co vlastně takto odvozené rysy vyjadřují (Hřebíčková, 2011). V rámci studia pěti faktorů osobnosti tak bývají rozlišovány dva přístupy, které si jsou v mnohém podobné: lexikální – analýzou slov bylo extrahováno 5 dimenzí pro popis osobnosti; a dispoziční – analýzou položek osobnostních dotazníků bylo získáno 5 faktorů pro vysvětlení příčin chování, jednání a prožívání. Zatímco lexikální přístup usiluje o zmapování a vytvoření hierarchického systému osobnostních charakteristik, cílem dispozičního přístupu je vytvoření rysové teorie vysvětlující fungování osobnosti jako celku (Hřebíčková, 2008).

Vývoj NEO inventářů, nové metody pro diagnostiku osobnostních charakteristik, je spojen se jmény Costa a McCrae, kteří pomocí shlukové analýzy 16 PF Cattelova dotazníku identifikovali nejprve 3 škály: Neuroticismus, Extraverte a Otevřenost ke zkušenosti a následně dle Goldbergových lexikálních výzkumů přidali dimenze: Přívětivost a Svědomitost. Vymezení dimenzí vychází z manuálu NEO–FFI (Hřebíčková, & Urbánek, 2001) v češtině NEO – pětifaktorový osobnostní inventář, což je zkrácená verze NEO-PI McCrae a Costy. Goldberg jako zastánce dispozičního přístupu navrhoval pro pětifaktorovou strukturu popisu osobnosti název Big Five, McCrae a Costa, přívrženci dispozičního přístupu zastávali akronym OCEAN. Tento název usnadňuje zapamatování jednotlivých faktorů, ale vytváří mylnou představu o jejich rovnocennosti. Norman (1963) faktory seřadil dle důležitosti sestupně: extraverte, přívětivost, svědomitost, neuroticismus, otevřenost vůči zkušenosti (terminologie upravena dle autorů Costa a McCrae) (in Hřebíčková, 2011).

2.3.1. Pětifaktorová teorie osobnosti

McCrae a Costa a další představitelé dispozičního přístupu koncem 90. let minulého století zobecnili poznatky z uplatňování NEO inventářů ve výzkumech a zformulovali pětifaktorovou teorii osobnosti. Ta je založena na předpokladu, že lidská přirozenost je poznatelná, racionální, variabilní a aktivní. Pět obecných

dimenzí v pětifaktorové teorii osobnosti představuje hypotetické konstrukty, které mají biologický základ. Tyto tzv. bazální tendence, tedy vrozené schopnosti a dispozice, modifikované ranými zkušenostmi, nemocemi či psychologickými intervencemi, vyjadřují možnosti a směřování každého jedince. Nejsou přímo měřitelné, ale lze je zaznamenat skrze postoje, zvyky, dovednosti a vztahy, které jsou výsledkem interakce individua s prostředím (tzn. charakteristiky adaptace – konkrétní vyjádření bazálních tendencí). V teorii autoři také postulují sebepojetí jako charakteristiku adaptace, objektivní biografii obsahující podstatné události života a dynamické procesy zprostředkovávající fungování celého modelu. Radikálním postulátem je teze o původu rysů, podle které se projevují jako charakteristiky temperamentu. Vlivy prostředí však určují podmínky, za kterých se osobnost vyvíjí, projevuje své schopnosti, hodnoty, postoje i identitu (Hřebíčková, 2008).

2.4. Osobnost v zátěžových situacích

Osobnost jako individuálně charakteristické prožívání, uvažování a reagování se projevuje i v zátěžových situacích a jsou to právě osobnostní faktory, které se významně podílejí na rozhodnutí, zda vůbec k navození pocitu stresu dojde. Ovlivňují tak celkovou odolnost vůči zátěži a mohou působit jako protektivní bariéra nebo jako faktory, které riziko podlehnutí zátěži posilují (Vágnerová, 2010).

Paulík zátěž přibližuje jako stav, kdy je jedinec vystaven určitým nárokům, s nimiž se musí s vynaložením určitého množství energie v rámci adaptačního procesu vyrovnat. Zátěž lze dále diferencovat dle celé řady aspektů: délky působení, intenzity, typu odpovědi či emoční reakce jedince. Z perspektivy jedince rozlišujeme s ohledem na individuální hodnoty, potřeby, zájmy a schopnosti zátěž optimální a pesimální. Adaptaci lze obecně vymezit jako schopnost organismu přizpůsobovat se vnějším podmínkám a udržet stav rovnováhy. Pokud míra zátěže neodpovídá adaptačním možnostem jedince, jedinec prožívá stres (Paulík 2012).

Stres je komplexní psychofyziologickou reakcí projevující se ohrožením tělesné a psychické rovnováhy, přičemž tyto pocity stresu vyvolávají situace, které se zásadním způsobem odklánějí od běžného standardu. Prožitek stresu je spojen s kognitivní a emoční nejistotou a problematickou adaptací, jelikož dosud užitečné

strategie chování se zdají být neefektivní (Plháková, 2010). Rozsah adaptability s ohledem na nároky zátěžových či dokonce stresových podnětů vymezuje pojem odolnost proti zátěži, případně stresová (frustrační) tolerance, adaptační kapacita apod. (Vágnerová, 2010). Celý proces uvědomování a zvládnání zátěže výrazně modifikují osobnostní faktory, které dle vlivu můžeme charakterizovat jako ochrannou bariéru nebo faktor, který podlehnutí stresu posiluje (Plháková, 2010).

V průběhu stresu dochází k nárůstu nejistoty z pochopení situace a vzrůstající tenze nutí jedince uspokojit potřebu orientace a najít její význam často bez ohledu na správnost hodnocení situace a efektivity zvoleného řešení (Vágnerová, 2010). Preferovaný způsob interpretace příčin událostí, což lze chápat jako snahu o kontrolu situace, je označován jako atribuční styl. Jedinci jsou posuzováni dle preferencí kritérií příčin: vnitřní - vnější, trvalé - náhodné, výjimečné – generalizované (Vágnerová, 2010). Jedinci s depresivním atribučním stylem mají tendenci vnímat zdroj negativních událostí ve vnitřních, stabilních a globálních příčinách. Deprese se symptomaticky podobá naučené bezmocnosti, což je reakční vzorec spojený s narušením motivace, emocí i kognice (Hewstone, Stroebe, 2006). U osob, které jsou naučenou bezmocností více ohroženi, často převažuje tzv. vnější místo kontroly. Rotterovo pojetí lokalizace kontroly označuje relativně stabilní a generalizovaný způsob hodnocení míry svého vlivu na situaci. Lidé s vnějším místem kontroly připisují rozhodující roli vnějším okolnostem a vykazují tendence k rezignaci, zatímco lidé s vnitřním místem kontroly jsou přesvědčeni o svých schopnostech, mají tendenci vyvíjet úsilí pro dosažení cíle, jelikož věří, že jej získají (Paulík 2010). Aspekt kontroly jsme zaznamenaly také v dalších osobnostních charakteristikách, které se při zvládnání stresu uplatňují, např. viz níže:

Hardiness - nezdolnost, jejímiž hlavními složkami jsou přesvědčení o vlastních možnostech kontrolovat dění, osobní zaujetí a výzva.

SOC - smysl pro soudržnost, zvládnutelnost situace při uvědomení si vlastních možností danou situaci ovládnout, pochopitelnost, smysluplnost.

Resilience – houževnatost, schopnost úspěšně zvládnout obtížné podmínky a vrátit se do funkčního stavu. Atributy jsou přesvědčení o vlastní účinnosti, sebedůvěra, pozitivní mezilidské vztahy, humor.

Self-efficacy – subjektivní představa o vlastní schopnosti kontrolovat a řídit události (Paulík 2010).

Vágnerová soudí, že interpretace situace jako alespoň částečně kontrolovatelné, působí jako protektivní faktor, neboť jedinec neprožívá tak výrazný stres a současně hodnotí danou situaci optimističtěji. Tím se dostáváme k dalšímu osobnostnímu předpokladu, který ovlivňuje způsob zvládnání zátěže, tedy životních nároků. Jedná se o osobnostní sklon k optimistickému či pesimistickému výkladu událostí, který u lidí s určitými osobnostními vlastnostmi převažuje. Optimismus je spojen s pozitivně zkresleným hodnocením, kdy situace jsou interpretovány jako dočasné a zvládnutelné, a naopak u pesimismu převládají pocity bezmoci a neustálého ohrožení a zvládnutí situace je vnímána jako náhodná. Pozitivní emoční ladění je součástí psychické odolnosti, posiluje otevřený přístup k novým situacím, aktivní přístup k řešení problémů a objektivnější a flexibilnější hodnocení situace. Negativní emoce jako smutek, úzkost, podrážděnost působí opačně. Proto je optimismus považován za součást extravertze a pesimismu za aspekt neuroticismu. Hodnocení a zvládnání zátěže souvisí s dobrou orientací ve vlastních pocitech a se schopností jejich kontroly. Jedná se o emoční inteligenci ovlivňující schopnost regulace zejména negativních emocí. Variabilita v hodnocení a prožívání stresujících situací se projeví také v aktivitě, kterou jedinec pro zvládnutí situace zvolí, přičemž tento proces je označován jako coping. Smyslem copingové aktivity je zmírnění či překonání aktuální stresové situace, bez ohledu zda k tomu dojde v důsledku změny situace nebo změny postoje. Je důležité poukázat na odlišnost copingových strategií a obranných mechanismů ega, které lze charakterizovat jako intrapsychické a z velké části nevědomé obranné reakce. Zásadní rozdíl je právě ve vztahu k realitě, jelikož copingové strategie vychází z realistického pohledu na situaci i vlastní možnosti k jejímu zvládnutí (Vágnerová, 2010). S ohledem na tento cíl jsou rozlišovány 2 základní copingové strategie:

Coping zaměřený na řešení problému – založen na vnímání zátěže jako výzvy a předpokladu řešitelnosti situace. Tento přístup je typický pro emočně stabilní osoby, které si závažnost problému uvědomují, ale jejich orientace ve vlastních emocích jim umožní věnovat více pozornosti řešení problému.

Coping zaměřený na korekci emočního ladění – charakterizován snahou udržet si optimální emoční ladění a psychickou rovnováhu, jelikož situace je interpretována jako neřešitelná a nadměru zatěžující. Často se objevuje únik do fantazie, bagatelizace a hledání sociální opory.

Většina strategií, které jsou využívány pro zvládnutí stresu, nejsou pouze negativní či jen pozitivní. Jejich efektivita závisí na okolnostech zátěžové situace, zejména možnosti takovou situaci kontrolovat a ovlivňovat (Vágnerová, 2010). Účinnost copingových strategií je však ovlivňována i dalšími osobnostními charakteristikami, čemuž se podrobněji věnujeme v kapitole 2.5.3.

2.5. Vybrané faktory ovlivňující osobnost

V současnosti již nepanuje spor o to, zda se na rozvoji osobnosti více podílí dědičnost nebo vlivy prostředí. Osobnost je chápána jako výsledek (fenotyp) interakce genetických dispozic a vnějších vlivů, které se v různé míře uplatňují v průběhu celého života. Prenatální i postnatální vlivy biologického i psychosociálního charakteru se tak významným způsobem spolupodílejí na vzniku definitivní podoby určité osobnosti vlastnosti (Vágnerová, 2010). My se s ohledem na cíle této práce zaměříme na vliv pohlaví a copingových strategií. Vliv věku však níže také přiblížíme, jelikož si uvědomujeme významnost tohoto faktoru. Na základě charakteru výzkumné populace jsme však vliv věku nemohli do cílů práce zahrnout.

2.5.1. Věk

Přestože jsou osobnostní charakteristiky považovány za relativně trvalé a stabilní vlastnosti, může vlivem zrání organismu i životních zkušeností dojít k jejich rozvoji (Vágnerová, 2007). Např. Schwartz (Schwartz et al., 2001) usuzuje, že s postupujícím věkem jsou upřednostňovány konzervativnější hodnoty (tradice, bezpečí, konformita) a naopak klesá zájem o stimulaci, sebeurčení, sílu apod. Dle Vágnerové (2010) jde zejména o vývojově podmíněné změny, v menší míře pak změny nestandardní, individuální. Na obecné úrovni individuální stabilita osobnostních rysů narůstá od dětství až do raného stáří.

McCrae a Costa (Costa, & McCrae, 1994; McCrae, & Costa, 1990) opakovaně zjistili v sebeposouzení mladších probandů vyšší hodnoty neuroticismu, extraverte

a otevřenosti ke zkušenosti a naopak nižší hodnoty přívětivosti a svědomitosti. Vzhledem k vývoji pěti faktorů v souvislosti s věkem, neuroticismus, extraverte a otevřenost ke zkušenosti vykazují v souvislosti s věkem klesající tendenci. Dle Vágnerové je tato tendence patrná zejména po 60. roce věku. Přívětivost a svědomitost naopak se vzrůstajícím věkem obvykle stoupají (Vágnerová 2010; McCrae et al., 2002; Hřebíčková, & Urbánek, 2001). V některých mezinárodních studiích však nebyl tento trend jasně zaznamenán, přičemž variabilitu vykazuje zejména neuroticismus a přívětivost (McCrae, et al., 2000; McCrae, & Costa., 1999). Dle Vágnerové (2010) neuroticismus s přibývajícím věkem klesá, ale po 60. roce opět narůstá. Neuroticismus popisuje jako nejméně stabilní rys, je citlivý na vývojové změny, ale také na negativní životní události. Jde převážně o reaktivní osobnostní rys.

Jako alternativa pro mapování pěti dimenzí osobnosti je využíváno posouzení druhými (partnery, přáteli), přičemž metoda současně slouží i jako ověření sebehodnocením získaných informací o souvislostech mezi pěti dimenzemi osobnosti a věkem. Takovýto postup využili McCrae et al. (2004) za použití NEO-PI-R u českých probandů různého věku, přičemž analýzy potvrdily výše zmíněný trend. Posouzení druhými však jasné ověření platnosti těchto odlišností souvisejících s věkem nepřineslo. Nejednotné byly výsledky neuroticismu a přívětivosti, obdobně jako v případě uplatnění metody sebehodnocením.

Dotazníky měřící Velkou Pětku mají obecně tendenci dávat v průběhu života stabilnější výsledky než osobnostní dotazníky postavené na jiné teorii - proto mají Costa a McCrae tendenci stabilitu osobnosti přeceňovat (Ardelt, 2000), což je vzhledem k postulátům pětifaktorové teorie osobnosti logické. Podmíněnost vývoje osobnosti vnitřním zráním však podporují mezinárodní srovnávací výzkumy (např.: (McCrae, & Terracciano, 2005), studie dědičnosti u dvojčat (Jang et al. 1998; Rieman, Agleitner, & Strelau, 1997) a výzkumy zaměřující se na stabilitu individuálních rozdílů (Costa, & McCrae, 1994).

2.5.2. Pohlaví

Jedná se o další významný faktor ovlivňující osobnostní faktory, na který upozorňují i autoři českého manuálu NEO-FFI (Hřebíčková, Urbánek, 2001). Costa, Terracciano a McCrae (2001) v rámci transkulturní studie srovnávali pomocí

NEOPI-R sebevýpovědi mužů a žen a v obou skupinách zaznamenali určité odlišnosti. Ženy oproti mužům vykazovaly vyšší skóre v neuroticismu, přívětivosti, vřelosti - subškála extraveze a prožívání - subškála otevřenosti vůči zkušenosti. Napříč různými kulturami muži výše skórovali v asertivitě - subškála extraverte a otevřenosti idejím - subškála otevřenosti vůči zkušenosti.

Další mezinárodní studie využívající obou metod, tedy sebeposouzení i posouzení druhými, potvrdili genderové odlišnosti: muži oproti ženám z hlediska sebeposouzení i posouzení druhými vykazovali vyšší skóre v subškálách asertivita a otevřenost idejím. Ženy dosahovaly vyšších hodnot v přívětivosti (s výjimkou poddajnosti), neuroticismu (s výjimkou hostility a impuzivnosti), v otevřenosti estetickému prožívání a prožívání emocí. Výsledky transkulturní srovnávací studie však také vyjevili další skutečnost. Ve vyspělých zemích se odlišnosti mezi muži ženami jeví jako výraznější než v zemích třetího světa a Česká republika patří mezi země s nejvýraznějšími rodovými odlišnostmi (McCrae, & Terracciano, 2005)

O vysvětlení tohoto fenoménu se pokusily Hřebíčková a Kouřilová (in Hřebíčková, 2008), které na základě výzkumu potvrdily předpoklad, že rodové stereotypy korespondují se sebeposouzením a posouzením druhými.

2.5.3. Copingové strategie

V kapitole 2.4. jsme na základě rešerše odborné literatury poskytli přehled osobnostních charakteristik, které se vztahují k zátěžovým situacím a jejich zvládnání. Jelikož hodnocení účinnosti různých copingových strategií je třeba posuzovat i s ohledem na osobnost daného jedince, zaměřili bychom se nyní na tento vztah podrobněji.

Neuroticismus je často spojován s citlivostí ke stresu, přičemž důvodem je zejména skutečnost, že základním rysem je úzkostnost a sklon k emočním rozladám. Vysoký neuroticismus souvisí se sklonem reagovat na stres emotivně, zejména vztekem, tenzí a nárůstem úzkosti. Spojení vysokého neuroticismu a nízké svědomitosti zvyšuje senzitivitu vůči stresu a snižuje schopnost tyto situace zvládnout. Hodnocení situací je ovlivněno pesimistickým zkreslením reality s tendencí interpretovat dění jako ohrožující. Častěji se objevuje také vyhýbání se problému, snížené sebehodnocení, sklon k sebeobviňování, pocitu bezmocnosti, perseverace v zátěžové situaci, což v kombinaci obvykle vyústí v rezignaci. Lidé

s vysokou úrovní neuroticismu tak mají tendenci preferovat volbu pasivních copingových strategií zaměřených na zlepšení emočního ladění. Jelikož jejich pesimistické uvažování je odrazuje od využívání strategií zaměřených na řešení problému, jejich cílem je před tíživou situací uniknout. I relativně pozitivní strategie jako hledání sociální opory nedokážou efektivně využít, protože buď jsou přesvědčeni, že pomoc nepřijde, nebo pokud je stres spojen s jinými lidmi, mají paradoxní tendenci k hostilitě a ke stažení. Přestože tito lidé většinu podnětů vnímají jako stresující, je jejich zranitelnost částečně kompenzována prospektivními copingovými strategiemi, které se zaměřují na předcházení problémům a tedy i snížení úzkosti a strachu z neúspěchu. Naopak při nízké úrovni neuroticismu, tedy při emoční stabilitě, jsou jedinci charakterizováni odolností, optimismem, přiměřeností emočních reakcí. K problémům přistupují se snahou najít řešení, reformulovat situace a zvážit více alternativ. Vytvářet podpůrnou sociální síť a zkoušet různé způsoby copingu, což obvykle vede k účinnějšímu zvládnutí stresující situace (Paulík, 2012; Carver, & Connor-Smith, 2010; Vágnerová, 2010; Connor-Smith & Flachsbar, 2007; Blatný, Kohoutek, & Janušová, 2002).

Extraverze je spojena s dobrou adaptabilitou, která se projevuje aktivním přístupem, zajištěním širší sociální sítě, optimismem i lepším sebehodnocením. Takoví lidé využívají častěji různorodější copingové strategie a jejich reakce na stres je ve větší míře ovlivněna situačními faktory. To znamená, že reaktivita je flexibilnější a tím pádem i adaptabilnější. Charakteristický je také volit spíše strategie orientované na řešení problému, jednají aktivně, neboť se snaží se, alespoň částečně dosáhnout uspokojení. Pokud zvolí strategii zaměřenou na emoce, jedná o účinnější variantu, která adaptaci dále zvyšuje, neboť příliš nepotřebují korigovat negativní emoce. Vyšší sociabilita jim umožňuje lépe formulovat potřebu pomoci i nabídnutou pomoc přijmout. Introvertovaní jedinci jsou vnímavější pouze k některým stresorům a pokud je spojena s emoční stabilitou, jsou takoví jedinci z hlediska zvládnání stresu zvýhodnění. Častěji se však při působení stresu stahují do izolace, což snižuje možnost něco získat. Při stresových situacích související se vztahy s lidmi se introvertně založení lidé mohou vyznačovat dominantním přístupem až konfrontací, což zvládnání situací může ztížit. Přesto vztah extraverze a copingu není jednoznačný, jelikož záleží na

kombinaci další osobnostních charakteristik (Paulík, 2012, Carver, & Connor-Smith, 2010; Vágnerová, 2010; Connor-Smith, & Flachsbart, 2007; Blatný et al., 2002; Amirkhan, Risinger, & Swickert, 1995).

Přívětivost je osobnostní rys charakterizovaný altruismem, empatií, přátelskostí a tendencí druhým lidem důvěřovat. Přívětiví lidé výrazně preferují strategie zaměřené na získání sociální opory a současně mají i sklon obdobnou pomoc poskytovat. Upřednostňují kooperaci a vyhýbají se konfrontaci i přesto, že by vedla k účelnějšímu řešení situace. Výše uvedené potvrzují výsledky výzkumu Carver a Connor-Smith, kteří potvrdili, že vyšší skóre v dimenzi přívětivosti pozitivně koreluje s preferencí copingové strategie potřeba sociální opory. Balaščíková a Blatný (2003) našli souvislost vstřícnosti a preference kognitivní restrukturalizace (in Paulík, 2012). Nízká hodnota tohoto rysu může vést k problémům a bezohlednému chování v sociální oblasti. Tento osobnostní rys není pro volbu copingových strategií rozhodující, ale projevuje se více v interakci s dalšími osobnostními charakteristikami (Paulík, 2012; Carver, & Connor-Smith, 2010; Vágnerová, 2010).

Svědomitost, která zahrnuje vlastnosti jako spolehlivost, cílevědomost, systematickosti, zodpovědnost, sebeovládání, se ke zvládnutí zátěže vztahuje výrazně pozitivně. Jedinci s vysokou mírou svědomitosti jsou cílevědomí, jednají efektivně, jsou vytrvalí a odolní i vůči dlouhodobému stresu. Často využívají kognitivní restrukturalizaci a méně podléhají negativním myšlenkám a emocím. Pouze s problémy související s mezilidskými vztahy se vyrovnávají poněkud obtížněji. Odolnost vůči zátěži je vyšší při emoční stabilitě. Takoví lidé únikové strategie využívají jen v rámci preventivního anticipačního copingu, obecně se více zaměřují na aktivní copingové strategie, neboť mají potřebu kontrolovat situaci. Pokud to není možné, zaujmou postoj stoického distancování a snaží se kontrolovat alespoň vlastní projevy. Také extraverté pozitivně posiluje svědomitost, zejména schopnost využívat sociálních zdrojů. Naopak v kombinaci svědomitosti s vysokým neuroticismem by extraverté již nic moc neovlivnila. Vysoká svědomitost může mít i negativní důsledky, zejména pedanterie, workholismus, narušení interpersonálních vztahů, sociální izolace (Paulík, 2012; Carver, & Connor-Smith, 2010; Vágnerová, 2010; Connor-Smith, & Flachsbart, 2007).

Otevřenost ke zkušenosti ovlivňuje vyrovnávání se ze zátěží skrze orientaci v problému. Charakteristika zahrnuje vnímavost k vnitřním pocitům, tvořivost, zvědavost, schopnost přijímat nové informace i přes jejich případný traumatizující efekt. Vyšší úroveň souvisí s vyšší schopností získávat informace a efektivněji je zpracovávat a využívat. Charakteristika se vztahuje k preferenci copingových strategií zaměřených na problém, ale i strategie orientované na emoce dokážou účelně využívat. Na stres dokážou reagovat s humorem. Dobrý úroveň fantazie a představitivosti jim umožňuje uvažovat o různých možnostech, neulpívají na nefunkčních řešeních. Značná otevřenost novým zkušenostem může zvyšovat senzitivitu vůči stresu. Vyšší skóre otevřené zkušenosti může podporovat preferenci příklonových strategií (kognitivní restrukturalizace, řešení problému), ale i strategie odklonové (únik do fantazie). Určitým protektivním faktorem je kombinace otevřené zkušenosti s extravertizací. Takoví jedinci jsou značně odolní, asertivní i aktivní při hledání řešení (Paulík, 2012; Carver, & Connor-Smith, 2010; Vágnerová, 2010; Connor-Smith, & Flachsbart, 2007).

Vágnerová považuje vliv jednotlivých osobnostních rysů na volbu copingových strategií jako značně variabilní, jelikož je nutné brát v potaz i kombinace různých osobnostních faktorů. Do hry také vstupují dva faktory vyššího řádu odvozených z pěti osobnostních vlastností. Jsou jimi míra stability (ideálně nízký neuroticismus, vysoká vstřícnost a vysoká svědomitost) a míra pružnosti reagování (vysoká extraverteze a otevřenost ke zkušenosti). Díky tomu tak mohou být lidé ke stresu sice zvýšeně vnímaví, ale nakonec dokážou takové situace zvládnout, což však platí také naopak (Vágnerová, 2010).

Vliv osobnosti se projevuje vytvořením určitého individuálně typického copingového stylu, který má následně větší vliv než situační faktory (Vágnerová, 2010). Také další autoři (Carver, & Connor-Smith, 2010; Connor-Smith, Flachsbart, 2007; Vollrath, Torgersen, 2000) hodnotí typologii založenou na kombinaci osobnostních faktorů (neuroticismus, extraverteze a svědomitost) jako užitečný přístup k zodpovězení otázky, jak lidé s různými osobnostními rysy prožívají a zvládají stres.

3 Osobnost v umělecké profesi

Charakteristice umělecké osobnosti se zabývali již starověcí filosofové, kteří umělce přirovnávali k šílenci, jehož tvorba vyvěrá z podvědomých impulsů, kterým není schopen čelit. V 18. století byla tvůrčí činnost dokonce vnímána jako produktivní forma duševní poruchy a ke změně dochází až s nástupem renesance, kdy bylo umění interpretováno naopak jako výraz rozumu. S postupným odklonem od racionalismu, byly zdůrazňovány také další zdroje umělecké tvůrčí činnosti, a to city, vůle a umělecká fantazie. Proto se přikláníme k názoru Horké a Poláčka (1968), že umělec je člověk triumfující nad silami dezintegrace.

Na obecné úrovni můžeme osobnost umělce definovat jako celek duševního života jedince, který se utváří v aktivním vztahu ke světu a k životu. Dílo umělce lze sice chápat jako projekci osobnosti umělce, ale ta však vzniká pod vlivem působení vnějšího světa. Umělci disponují citlivějším vztahem ke skutečnosti, který je také s vyšší citlivostí reflektován. Tento rozdíl je zpravidla vztahován ke kvalitě vnímaného, jelikož intenzitu prožívaného lze introspekci jen stěží srovnávat. Podstatné rozdíly mezi umělci a neumělci jsou spatřovány nejen v oblasti afektů a jejich projevů, ale také v úrovni imaginace a oblasti psychických funkcí, které jsou v daném typu umění přímo exponovány, např. sluch u hudebníka. Přestože panují výrazné osobnostní rozdíly i mezi umělci samotnými; a to jak napříč různými, tak i v rámci stejných druhů umění; lze za základ umělecké osobnosti považovat citlivé prožívání vnitřního či vnějšího rozporu, spojené s potřebou a nadáním vyjádřit tento rozpor uměleckými sdělovacími prostředky. Umělec dává svým prožitkům pocitům a postojům tvar (Horká, & Poláček, 1968).

Osobnost umělců byla zkoumána zejména v souvislosti s kreativitou či různými psychickými poruchami, přičemž v různých výzkumných souborech vysoce kreativních jedinců (např.: spisovatelé a další umělci), bylo zjištěno, že některé psychopatologické osobnostní charakteristiky mohou být spojeny s některými aspekty kreativity. Z výsledků výzkumu Post (1994) vyplynulo, že zkoumaní umělci vynikali značným drivem, vytrvalostí, pílí a pečlivostí – což jsou zejména charakteristiky svědomitosti. Většina z nich byla také velmi citově založena, se smyslem pro přátelství a vysokou sociabilitou – což nejvíce souvisí s přívětivostí a

extraverzí. Většina z nich však měla i neobvyklé vlastnosti osobnosti, neurotické abnormality, ale těžké osobnosti odchyly byly častější pouze v případě výtvarných umělců a spisovatelů (Post, 1994). Také Kaufman (2005) studoval velký vzorek různých typů spisovatelů (science fiction, poezie, drama, literatura faktu) a dospěl k závěru, že u básníků je vyšší výskyt duševní poruch než u jiných druhů spisovatelů. Další výsledky přinesla meta-analýza (Feist, 1998) srovnávající umělce a neumělce. Výsledky naznačili, že umělci (studenti i profesionálové v oborech: literatura, tanec, hudba, výtvarné umění, fotografie, film, poezie) vykazují nižší míru svědomitosti a vyšší úroveň otevřenosti ke zkušenosti. Umělci se dále vyznačovali vyšší emoční labilitou, zvýšenou senzitivitou, úzkostností, výraznou kognitivní otevřeností, imaginací, značným drivem, ambicemi a impulzivitou. Podobné výsledky jsme našli také ve výzkumu Hallera (2010), kdy studenti umění získali oproti studentům psychologie vyšší skóre v dimenzi neuroticismus, otevřenost vůči zkušenosti a introverzi. Rubinstein a Strul (2007) ve svém výzkumu srovnávali umělce (sochaře a malíře) s neumělci (psychologové, lékaři) a také zjistili ve skupině umělců vyšší míru neuroticismu. Stejnou míru neuroticismu však vykazovali také ne-umělci - skupina právníků. Obě tyto skupiny dosahovaly staticky významně vyšší skóre v neuroticismu jen vůči lékařům. Umělci také dosáhli vyšší průměrné skóre v dimenzi otevřenost vůči zkušenosti, ale výsledky byly opět statisticky významné jen ve srovnání s lékaři. Z hlediska extraverze, přívětivosti a svědomitosti nebyly mezi skupinami významné rozdíly.

Některé výzkumy se více zaměřují na zmapování osobnostních rozdílů z hlediska různých druhů umění. Např.: Haller (2010), ve své studii srovnával studenty různých druhů umění navzájem. Zjistil, že studenti hudby byli více extravertovaní a přívětivější než studenti výtvarného umění. Studenti výtvarného umění se jeví jako více svědomití, než studenti hudby. Marchant-Haycox, & Wilson, (1992) ve své studii uvedli, že herci se jeví jako více extravertovaní a expresivní, tanečníci jako nešťastní, úzkostní, hypochondričtí s nízkým sebevědomím, což nejvíce souvisí s vysokou úrovní neuroticismu a hudebníci jako poněkud introvertní.

Tyto výsledky ukazují, že z hlediska osobnosti lze nejen odlišit umělce od neumělců, ale že i z hlediska různých druhů umění se mohou objevit rozdíly. Na "umělce" by tak nemělo být nahlíženo pouze jako na celek, ale i specificky dle

druhu umění, ve kterém se angažují, neboť právě tyto výzkumy mohou přinést podrobnější informace o rozdílech mezi nimi.

3.1. Vybrané osobnostní charakteristiky tanečníků

Pro úspěch v umělecké profesi existují na úrovni osobnostních charakteristik určité predispozice, které jsou pro úspěch v taneční profesi považovány za klíčové. S tím se pojí termín talent, coby celková struktura schopností, která je obecným předpokladem k dosažení cíle za stejných podmínek rychleji a snadněji (Horká, & Poláček, 1968). Vondrová v souvislosti s taneční profesí o psychice hovoří jako o tzv. šedé eminenci, která však výrazně determinuje kvalitu dosahovaných výkonů tanečníků. Komplexnější poznatky o osobnosti tanečníků je možné získat také srovnáním s osobností sportovců. Společným aspektem je zejména technická připravenost, která zahrnuje preciznost provedení pohybu a fyzickou zdatnost. Zásadním rozdílem je umělecký výraz, který u sportu obvykle chybí. Jedná se o tanečnost jako souhrn pohybu a hudby, schopnost povýšit strohé cvičení na umělecký projev, schopnost vyjádřit, pomocí neverbálních prostředků, určitou myšlenku, pocit, děj. Mezi taneční predispozice Vondrová řadí extraverci, houževnatost, cílevědomost, vyšší úroveň fantazie, která je podmínkou tanečního výrazu. Dále disciplinovanost, vytrvalost, samostatnost, zodpovědnost, sebedůvěra, ale i sebekritičnost, svědomitost, soutěživost, kolektivismus a pečlivost (Vondrová, 2007).

Psychologický výzkum tanečníků se v minulosti výrazně zaměřoval na srovnání baletních tanečníků s ne-tanečníky, přičemž hlavními tématy různých studií jsou poruchy příjmu potravy a další psychické poruchy (např.: Abraham, 1996, Lowenkaupf a Vincent, 1982). Na základě navazujících výzkumů však byly u tanečníků identifikovány také další charakteristiky této populace, a to určité často se vyskytující osobnostní charakteristiky jako např.: vysoká míra kreativity, tendence k introverzi, poměrně vysoký neuroticismus, vyšší skóre v dimenzi otevřenost ke zkušenosti a potřeba výkonu a plnění povinností (např.: Marchant-Haycox & Wilson, 1992; Bakker, 1991). Fink a Woschnjak (2011) charakterizovali taneční umělce jako ambiciózní, nekonvenční a sebevědomé jedince s širokými zájmy, citlivostí k rozporům, snažící se plavat proti proudu a zažít něco nového.

Výše uvedené shrnutí však dle autorů platí zejména pro moderní tanečníky, kteří častěji volně improvizují na jevišti, čímž více uplatňují svůj tvůrčí potenciál. Baletní tanečníci (a do jisté míry i jazzoví a muzikáloví tanečníci), kteří jsou častěji povinni dodržovat jasně strukturované choreografie, vykazují dle jejich zjištění výraznější tendenci ke konformitě, vyšší úroveň svědomitosti, za jejíž součást je považována i potřeba výkonu. Odborníci soudí (např.: Bakker, 1991), že rozdíly v osobnostních rysech mezi tanečníky a ne-tanečníky jsou s největší pravděpodobností výsledkem procesu přirozeného výběru (tj.: baletní subkultura přitahuje osoby s konkrétními osobnostními rysy). My se domnívám, že nejvíce exponované osobnostní charakteristiky v taneční profesi, jsou s přibývajícím zkušenostmi dále rozvíjeny a upevňovány, což na obecné úrovni potvrzuje řada odborníků (např. Slepíčka, 2009; Růžička, & Mayerová, 2008; Vaněk, 1983; Horká, & Poláček, 1968). Komplexní analýza osobnostního profilu tanečníka umožní nejen popsat dominantní rysy, ale odhalí také jeho výkonové obzory s cílem je regulovat (Čierníková, 2008).

Výzkumná část

1 Výzkumný problém, cíle práce a hypotézy

V teoretické části jsme na základě rešerše literatury a introspekce vlastních zkušeností z tanečního oboru popsali psychické jevy v taneční profesi, vymezili nároky taneční profese a definovali vybrané aspekty osobnosti, které se vztahují k cílům této práce. Při rešerši literatury jsme se také krátce věnovali dalším faktorům, které mohou osobnostní faktory modifikovat. Pozornost jsme nejvíce věnovali osobnosti v taneční profesi, přičemž jsme se zaměřili nejen na osobnostní faktory, které ovlivňují úspěšnost v této profesi, ale i na nároky této profese, které zpětně osobnost formují. Výzkumů, které by se touto problematikou zabývaly, je poskromnu a jsou spíše zaměřeny na kreativitu, emocionální labilitu či psychické poruchy (např.: Nascimento, Brazil, & Fontenelle, 2012; Abraham, 1996, Lowenkaupf & Vincent, 1982) objevující se v umělecké, případně v taneční populaci. Výzkum, který jsme se rozhodli realizovat, má explorační cíl, tedy rozšíření databáze informací vztahující se k osobnosti tanečníků, přičemž jsme využívali také analogií a vycházeli z informací o osobnosti sportovců a herců.

Taneční profesi můžeme vymezit jako výrazně energeticky náročné a rizikové povolání, odpovídající svou náročností vrcholovému sportu nebo těžké fyzické práci. Je nutné však připomenout, že tanec je zejména estetickou záležitostí, při které je důležité nejen snoubení pohybu s hudbou, ale také herecké ztvárnění postavy. Smyslem tance je divákovi komunikovat určité sdělení bez užití verbálních prostředků (Vašek, & Rieldbauch, 2012). Na základě rešerše literatury jsme zjistili, že přestože existují výrazné osobnostní rozdíly nejen mezi umělci a neumělci, ale i uvnitř skupiny umělců, řada autorů se shoduje, že základem umělecké osobnosti je citlivé prožívání, citlivost či všímavost k rozporům, spojené s potřebou a nadáním vyjádřit tento rozpor uměleckými sdělovacími prostředky (Horká, & Poláček, 1968). Pokud bychom využili analogie tanečník - herec, vyvstává otázka, zda osobnostní profil tanečníků bude mít podobné tendence jako osobnostní profil v herecké profesi. Na základě výpovědí herců vyplynulo, že pro tendenci k extrémnímu prožívání a nutnosti jisté emocionální přecitlivělosti, herci sami sebe považují za méně stabilní osobnosti (Čermák, & Lindénová, 2000).

Vejmělková (2000) usuzuje, že neuroticismus, ale také extraverte by u skupiny herců měl být vyšší než u normální populace. Extraverte častěji bývá vztahována spíše s dobrou úrovní adaptability. Se vzrůstající úrovní extraverte často vzrůstá také tendence k aktivnímu přístupu k řešení problému a vyhledávání pomoci druhých (Carver, & Connor-Smith, 2010; Connor-Smith & Flachsbar, 2007; Amirkhan et al., 1995). Projeví se tato tendence také v naší výzkumné studii? Vztah mezi extravertí a tendencí volit pozitivní copingové strategie jsme se rozhodli u výzkumné skupiny tanečníků ověřit a stanovili jsme si hypotézu H4.

Také další výzkumy se zabývaly mapováním osobnostních charakteristik v populaci tanečníků. Např. dle výzkumu Post (1994) vyplynulo, že výzkumná skupina umělců se vyznačovala značným drivem, vytrvalostí, pílí a pečlivostí – což jsou opět zejména charakteristiky svědomitosti. Většina z nich byla také velmi citově založena, se smyslem pro přátelství a vysokou sociabilitou – což nejvíce souvisí s přívětivostí a extravertí. Předpokládáme, že nejvíce exponované osobnostní charakteristiky v taneční profesi, jsou s přibývajícimi zkušenostmi dále rozvíjeny a upevňovány, což na obecné úrovni potvrzuje řada odborníků (např. Slepíčka, 2009; Růžička, Mayerová, 2008; Vaněk, 1983; Horká & Poláček, 1968). Je tedy možné, že některé osobnostní dimenze budou u výzkumné skupiny tanečníků, na základě značné náročnosti profese a z ní vycházející nutnosti osobní disciplinovanosti, dominovat?

Výzkumníci Rubinstein a Strul (2007), zkoumali také genderové rozdíly v osobnostních charakteristikách specifické výzkumné skupiny zahrnující také umělce a zjistili, že ženy v této studii byly signifikantně více neurotické a extravertované než muži, a to bez ohledu na jejich povolání. Tendence k vyššímu skóru v dimenzi neuroticismu byla u žen zjištěna i v dalších studiích (např.: studie Costa et al., 2001). Hřebíčková a Kouřilová (in Hřebíčková, 2008) se domnívají, že příčinu tohoto fenoménu jsou rodové stereotypy. Je tedy možné, že tato tendence se objeví i v naší výzkumné studii? Tento vztah jsme se rozhodli u výzkumné skupiny tanečníků prověřit a stanovili si hypotézu H1.

Neuroticismus bývá více spojován s nižší kontrolou emocí (Vágnerová, 2010) a pokud bychom využili analogie se sportovci, úvahy o osobnosti tanečníků by mohly být značně protikladné. Sportovci jsou s ohledem na tzv. předstartovní

stavy vedení ke kontrole emocí, žádoucí je dosažení emocionální stability, která je podmínkou dobrého sportovního výkonu a vede k účelnějšímu zvládnutí zátěže (Slepička, 2009). Dle našeho názoru, obdobné stavy se vyskytují i u tanečnicků v rámci stavů trémy a nervozity před vystoupením. Proto i tanečníci by tak měli, na základě zkušeností i vedení baletními mistry, vykazovat vyšší úroveň kontroly emocí a tedy i vyšší míru emocionální stability, která se pojí s odolností vůči zátěži. Vztah mezi neuroticismem a tendencí volit negativní copingové strategie jsme se rozhodli u výzkumné skupiny tanečnicků ověřit a stanovili jsme si hypotézu H2.

Jelikož taneční výkon odpovídá z části sportovní činnosti, souhlasíme s názorem Faláře (2007), že výrazné emocionální prožitky se ve výkonu zrcadlí, a mohou jej pozvednout, ale i negativně narušit. Při vzniku emocí dochází u člověka k jejich evidenci a kontrole, přičemž dezintegrující pocity je možné korigovat zejména strategiemi zahrnující zhodnocení události navozující emoci (Hewstone, & Stroebe, 2006). U tanečnicků se v případě vystoupení dle mého názoru může uplatňovat např.: bagatelizace odbornosti i počtu diváků, snaha bránit se vzniku vzrušení, případně nervozitu skrývat, což jsou strategie, jejichž podstatou je zejména snaha o sebeovládání. O souvislostech mezi schopností regulovat a zvládat emoce a osobnostními rysy hovoří např. Vágnerová (2010). Vágnerová usuzuje, že tendence ke kontrole emocí, sebeovládání a pozitivnímu zvládnutí zátěže je spojována např. se svědomitostí. V populaci tanečnicků řada autorů identifikovala tendenci ke konformitě, potřebu výkonu a plnění povinností, což jsou charakteristiky zejména dimenze svědomitosti (např.: Fink, & Woschnjak, 2011; Marchant-Haycox, & Wilson, 1992; Bakker, 1991). Svědomitost bývá často i tanečními pedagogy řazena mezi základní predispozice tanečnicků (např.: Vondrová, 2007). Předpokládáme, že některé společné rysy svědomitosti a na emoce zaměřených strategií zvládnutí (např.: sebeovládání, nižší tendence podléhat negativním emocím, racionální založení podporující regulaci vlastních emocí) naznačují na možný vztah mezi na emoce zaměřenou strategií kontrola reakcí a touto osobnostní dimenzí. Tento vztah jsme se rozhodli u specifické skupiny tanečnicků prověřit a stanovili si hypotézu H3.

Navzdory výše uvedeným výzkumným zjištěním stále zůstává otázkou, jakým typem osobnostního profilu mohou disponovat tanečníci? Je možné, že se svou

zvýšenou senzitivitou z hlediska osobnosti přibližují hercům, nebo je pravděpodobnější předpoklad o vyšší emocionální stabilitě zmapované u vrcholových sportovců (Allen, Greenlees, & Jones, 2011; Rhodes, & Smith, 2006; Cratty, 1989). Je možné, že u skupiny tanečníků existuje vztah mezi na emoce zaměřenou copingovou strategií kontrola reakcí a svědomitostí? Dle výše uvedených informací a úvah je zřejmá značná provázanost osobnostních charakteristik a zvládání zátěže, neboť právě různé zátěžové situace vlastně v ontogenezi osobnost utvářejí. Řada autorů hodnotí typologii založenou na kombinaci osobnostních faktorů (neuroticismus, extraverte a svědomitost) jako užitečný přístup k zodpovězení otázky, jak lidé s různými osobnostními rysy prožívají a zvládají stres (Connor-Smith, Flachsbar, 2007; Vollrath, Torgersen, 2000). V souvislosti s výše uvedenými teoretickými východisky a výsledky výzkumů jsme stanovili následující výzkumné cíle a hypotézy:

Cíl 1: Popsat osobnostní profil z pohledu NEO-FFI u vybraného souboru tanečníků.

Cíl 2: Zjistit, zda existuje rozdíl mezi osobnostním profilem mužů a žen v souboru tanečníků.

Cíl 3: Zjistit zda existuje vztah mezi strategiemi zvládání zátěže a osobnostními charakteristikami v pojetí Big Five.

H1: Ženy ve výběrovém vzorku tanečníků dosahují oproti mužům statisticky významně vyšší skóre ve škále neuroticismus.

H2: U výběrového vzorku tanečníků dosažené skóre ve škále neuroticismus statisticky významně pozitivně koreluje s výběrem celkové negativní copingové strategie.

H3: U výběrového vzorku tanečníků dosažené skóre ve škále svědomitosti statisticky významně pozitivně koreluje s výběrem copingové strategie zaměřené na kontrolu reakcí.

H4: U výběrového vzorku tanečníků dosažené skóre ve škále extravertze statisticky významně pozitivně koreluje s výběrem celkové pozitivní copingové strategie.

2 Popis zvoleného metodologického rámce a metod

V našem výzkumu jsme zvolili kvantitativní typ výzkumu, přičemž jsme využili tři dotazníky: dotazník sociodemografických faktorů, osobnostní inventář NEO-FFI a dotazník strategií zvládnání stresu SVF 78. Dotazníky byly výzkumné populaci tanečníků distribuovány ve formě tužka/papír a v elektronické podobě na webové adrese. Výsledky byly hodnoceny v rámci celého souboru a jednotlivých skupin identifikovaných na základě určitých proměnných. Nestandardizované dotazníky jsou zahrnuty v příloze.

2.1 Dotazník sociodemografický proměnných

Je orientován na exploraci určitých sociodemografických proměnných např. věk, pohlaví, vzdělání atd. Takto byly získány podrobnější informace o populaci tanečníků, na základě kterých lze výzkumný soubor diferencovat na různé podskupiny. Získané informace lze využít také při interpretaci zjištěných výsledků šetření.

2.2 NEO pětifaktorový osobnostní inventář (NEO-FFI)

Vývoj NEO inventářů byl zahájen v roce 1978, kdy Costa a McCrae představili NEO-PI. NEO-FFI představuje zkrácenou verzi NEO-PI-R, přičemž překlad do češtiny a validaci zpracovali Hřebíčková, Čermák v roce 1996. Psychometrické charakteristiky a normy pro celý soubor i rozdělené dle pohlaví a věkových skupin (15-21 let a 22-75 let) vytvořili a následně publikovali v manuálu Hřebíčková, Urbánek (2001). NEO-FFI je vhodný pro zjišťování míry individuálních osobnostních odlišností a pro svou časovou nenáročnost je užitečný zejména pro rychlou orientační diagnostiku osobnosti. Metodu je možné využít v klinické či poradenské praxi (výběr povolání, školní úspěšnost), při výběr pracovníků v rámci pracovní psychologii či obecně ve výzkumu.

Inventář zahrnuje 60 výpovědí, kterými lze popsat sebe sama. Probandi posuzují výstižnost jednotlivých tvrzení ve vztahu k sobě, přičemž k hodnocení využívají škálu 0 – výpověď Vás vůbec nevystihuje až 4 – výpověď Vás zcela vystihuje. Administrace inventáře není časově omezena, vyplnění trvá přibližně 15 minut.

Kvalita výsledků je však závislá na ochotě a motivaci respondentů podat pravdivé odpovědi. Inventář se zaměřuje na individuální rozdíly v následujících pěti škálách:

Neuroticismus – dimenze zjišťuje individuální rozdíly v emocionální stabilitě a emocionální labilitě – neuroticismus. Škála je zaměřena na negativní prožitky, mapuje nejistotu, strach, sklíčenost, rozpaky, smutek. Vysoký skór naznačuje psychickou instabilitu, snadnou narušitelnost psychické rovnováhy a obtížnější překovávání negativních pocitů. Jelikož jejich představy neodpovídají realitě, vykazují omezenou schopnost kontrolovat se a zvládat stresové situace. Emocionálně stabilní jedinci jsou naopak klidní, vyrovnaní, sebejistí, bezstarostní a disponují zvýšenou odolností.

Extraverze - dimenze se zaměřuje na mapování interpersonálních aktivit z hlediska kvality a kvantity, na míru aktivace a potřeby stimulace. Vysoká úroveň extroverze je spojována se zvýšenou sociabilitou a potěšením ze společnosti, vyhledáváním nových podnětů a energičností. Příznačné je také pozitivní smýšlení, optimismus. Nízký skór extroverze je spojen s introverzí, tedy zdrženlivostí, nezávislostí, vyrovnaností. Extrovert je orientovaný více na lidi, introvert se zaměřuje spíše na úkoly. Charakteristiky vystihující introspekci a reflexi jsou v pojetí McCrae a Costy součástí škály otevřenosti vůči zkušenosti, nikoli extraverze.

Otevřenost vůči zkušenosti - dimenze postihuje zájmy a míru zaujetí pro nové zážitky, toleranci k neznámému a jeho objevování. Vysoký skór je známkou bohaté fantazie, originality, větší vnímavosti k prožitkům různé kvality, otevřenosti ke změnám, novým myšlenkám a nekonvenčním hodnotám. Nízký skór je spojován s konvenčními postoji, úzkými zájmy, tlumenými emočními reakcemi, upřednostňováním známého a osvědčeného. Tato škála je však často hodnocena jako nejrozporupnější. V pojetí McCrae a Costy vyjadřuje úroveň flexibility myšlení a otevřenosti novým podnětům. Jiní autoři upřednostňují vymezení jako kulturnost nebo obecnou inteligenci.

Přívětivost - dimenze zjišťuje úroveň interpersonální orientace. Vyšší skór v této škále je charakterizován altruismem, laskavostí, dobrosrdečností, důvěřivostí, upřímností a důvěryhodností. Mají pro druhé pochopení, jsou ochotni jim pomáhat a celkově upřednostňují spolupráci. Jedinci s nízkým skóre jsou cyničtí,

podezíraví, nepřátelští a egocentričtí. Více soutěží, než by spolupracovali. Charakteristiky pozitivního pólu škály jsou sociálně žádoucí, proto jsou přívětiví lidé oblíbenější. Nicméně určitá schopnost bojovat za své zájmy je někdy potřebná.

Svědomitost - dimenze se vztahuje k sebekontrolě, organizaci, motivaci a vytrvalosti. Vysoký skóre je spojován s pílí, spolehlivostí, cílevědomostí, ctízámostivostí, vytrvalostí, systematickostí, disciplinovaností. Takové osoby mají pevnou vůli a kladou na sebe velké nároky. Tyto charakteristiky, vztahující se ke studijním a pracovním výkonům, jsou sociálně žádoucí, ale mohou být vystupňované do nadměrné pořádkumilovnosti, pedantičnosti či workoholického chování. Nízký skóre je často znakem nespolehlivosti, lenosti, lhostejnosti a požitkářství (Hřebíčková, 2011; Vágnerová, 2010).

2.3 Strategie zvládnání stresu SVF 78

Dotazník SVF 78 je sebesposuzovací vícedimenzionální inventář, který postihuje různé způsoby, které lze uplatňovat při zpracování a různých zvládnání zátěžových situací. SVF 78 je zkrácenou verzí dotazníku SVF 120 autorů W. Janke a G. Erdmannové (2003), přičemž české zpracování vypracoval J. Švancara. SVF 78 ve zkrácené verzi obsahuje 13 škál, a to: podhodnocení, odmítání viny, odklon, náhradní uspokojení, kontrola situace, kontrola reakcí, pozitivní sebeinstrukce, potřeba sociální opory, vyhýbání se, úniková tendence, perseverace, rezignace, sebeobviňování. Každá z těchto škál zahrnuje 6 položek. Inventář tak čítá celkem 78 položek - výroků, kterými je sledováno chování respondentů v zátěžových situacích. Administrace spočívá v posuzování výstižnosti jednotlivých tvrzení ve vztahu k sobě, respektive k vlastním způsobům reagování v zátěžových situacích. Odpověď osoba zaznamená na pětibodové škále (0 = vůbec ne, 1 = spíše ne, 2 = možná, 3 = pravděpodobně, 4 = velmi pravděpodobně). V rámci jedné strategie lze dosáhnout maximálního skóre 24, minimem je 0.

Vyhodnocení inventáře probíhá na několika úrovních: nejprve na úrovni jednotlivých subtestů a na následně na úrovni sekundárních hodnot: pozitivní a negativní strategie. Vypočítané hrubé skóre jsou sečteny a převedeny na T-skóre. Vyhodnocení výsledků umožní provést analýzu strategií, které jedinec

v zátěžových situacích preferuje. Na prvních sedm škál se nahlíží jako na pozitivní, neboť závažnost stresoru, prožitek stresu nebo stresovou reakci snižují. Poslední čtyři strategie jsou vnímány jako negativní, s možností stres spíše zvyšovat. Dvě škály se nepřiklání k žádnému pólu, jsou vyčleněny zvlášť, ale nejsou neutrální, spíše vyžadují samostatnou interpretaci, při které je nutné vzít v potaz také kontext celého profilu.

Interpretace jednotlivých subtestů dotazníku SVF 78

Pozitivní strategie

POZ 1 (strategie podhodnocení a devalvace) - představuje snahu přehodnotit a snižovat důležitost stresoru či intenzitu prožitku stresu. Oblast zahrnuje dva subtesty:

Subtest 1 (podhodnocení) - zahrnuje tendenci validovat vlastní reakce příznivěji či je ve srovnání s ostatními devalvovat. Strategie je antagonistou negativních strategií.

Subtest 2 (odmítání viny) – jedná se o obranné strategie, neboť položky vyjadřují tendenci zbavit se vlastní odpovědnosti za vznik zátěžové situace.

POZ 2 (strategie odklonu) - představuje tendenci k úhybnému jednání, odklonu od zátěže a příklon k alternativním, až protikladným situacím. Oblast je reprezentována dvěma subtesty:

Subtest 3 (odklon) – jedná se o tendenci odvrátit se od zátěže a navodit opačné psychické stavy, které stres tlumí.

Subtest 4 (náhradní uspokojení) – zahrnuje tendenci k jednání zaměřeného na pozitivní emoce, které nejsou kompatibilní se stresem. Pozitivních emoce jsou vyvolány vnějšími odměnami.

POZ 3 (strategie kontroly) - obsahuje subtesty představující konstruktivní snahy po kontrole a kompetenci. Oblast zahrnují tři subtesty:

Subtest 5 (kontrola situace) – jedná se o sklon rozebírat vzniku situace s cílem nalézt příčinu, dále zahrnuje plánování, či vytváření preventivních opatření a aplikaci řešení. Díky těmto krokům, se jedná o výrazně konstruktivní strategii.

Subtest 6 (kontrola reakcí) - zachycuje snahu regulovat emoce, bránit se vzniku vzrušení, popřípadě mu čelit a rozbouřené emoce skrýt.

Subtest 7 (pozitivní sebeinstrukce) – jedná se o sklon k povzbuzování se v průběhu zátěže a připisování si kompetencí, které mají zátěžovou situaci zmírnit či eliminovat.

POZ (celková pozitivní strategie) – zahrnuje všech sedm prvních subtestů. Úroveň této strategie informuje o tendenci užívat strategie snižující tíživost zátěžových situací.

Zřídka se vyskytující strategie

Subtest 8 (potřeba sociální opory) – jedná se o sklon jedince vyhledávat při stresu kontakt s druhými lidmi. Cílem je získat podporu při zpracování a řešení problému. Interpretace jak bylo uvedeno výše by mělo probíhat v kontextu celého profilu, neboť ji lze interpretovat obousměrně: jako pasivně rezignační, ale i jako aktivní vyhledávání pomoci.

Subtest 9 (vyhýbání se) - jedná se úsilí zamezit další konfrontaci se zátěžovou situací. Kontext situace rozhodne, zda se jedná o pozitivní či negativní způsob zpracování stresu.

Negativní strategie

Subtest 10 (úniková tendence) - indikuje rezignační tendenci vyváznout ze zátěžové situace. Strategie vede k dlouhodobému zvyšování úrovně stresu, je maladaptivní reakcí.

Subtest 11 (perseverace) - zachycuje prodloužené přemítání, ruminaci tedy neschopnost se v mysli odpoutat od prožívané situace.

Subtest 12 (rezignace) - vyjadřuje subjektivní přesvědčení, že nejsou k dispozici zdroje k zvládnutí zátěžové situace, proto převažuje pocit bezmocnosti a beznaděje ve vztahu k situaci a k možnosti ji zvládnout.

Subtest 13 (sebeobviňování) - vyjadřuje tendenci ke sklíčenosti a připisování chyb vlastnímu jednání v souvislosti se zátěžemi.

NEG (celková negativní strategie) – obsahuje subtesty 10 – 13, což zahrnuje sklon k užívání zejména nepříznivých, spíše stres zesilujících strategií zvládní stresu (Janke, & Erdmannová, 2003).

2.4 Použité statistické metody

Data z dotazníku SVF 78 i v inventáři NEO-FFI byla vyhodnocena dle instrukcí v manuálu. Následně byly údaje ze všech použitých dotazníků převedeny do elektronické podoby a takto zpracované údaje byly dále statisticky analyzovány v počítačovém programu STATISTICA 12 CZ.

Základní charakteristiky souboru jsme popsali prostřednictvím deskriptivní statistiky (průměry, standardní odchylky) a tabulek četností. Takto jsme popsali jednotlivé proměnné, se kterými jsme při analýze dat dále pracovali.

Dále jsme provedli test na zjištění normality rozložení dat v souboru a na základě zjištěných údajů a velikosti souboru jsme zvolili parametrické metody.

Pro srovnání skóre v inventáři NEO-FFI výzkumného souboru tanečníků vůči normě jsme využili průměrný T-skór a Studentův t-testu.

K porovnání rozdílů v průměrných hodnotách získaných v inventáři NEO-FFI v podsouborech mužů a žen jsme použili Studentova t-testu.

Pro zjištění míry těsnosti vztahu mezi skóre získanými v inventáři NEO-FFI a skóre získanými v dotazníku SVF 78 jsme použili Pearsonův korelační koeficient.

2.5 Etické problémy a způsob jejich řešení

Abychom zajistili dodržení etických zásad, informovali jsme probandy na webové adrese o účelu výzkumu, předpokládaném trvání a průběhu výzkumu. Zdůraznili jsme důvěrnost informací poskytnutých při výzkumu, uvedli možnosti využití výsledků a také upozornili na právo odmítnout účast ve výzkumu, které lze využít i zpětně. Dále se na stránkách zmiňujeme o možnosti získat z výzkumu individuální vyhodnocení dotazníků, což prezentujeme jako odměnu za účast ve výzkumu. V závěru jsme uvedli kontakt, který lze využít v průběhu i po konci výzkumu pro zodpovězení případných dotazů, a připojili sdělení, že odesláním vyplněného

dotazníku je udělen souhlas s účastí na výzkumu. U dotazníků ve formě tužka/papír byly tyto informace šířeny prostřednictvím přiloženého informačního prospektu. I tito probandi byli informováni o striktním dodržení anonymity ve výzkumu (viz výše). Kompletní dotazníky bylo možné vložit do přiložených obálek a zalepením znemožnit náhodnému otevření. Ke sběru obálek byly vybrány důvěryhodné klíčové osoby. Druhou možností bylo předání vyplněných dotazníků přímo výzkumníkům v předem stanoveném termínu. V průběhu celého výzkumu tak byla zajištěna anonymita dat, bez následné identifikace respondentů.

3 Výzkumný soubor a postup získávání dat

Tato práce využívá data získaná v rámci bakalářské práce (Šebková, 2012), přičemž hlavním cílem bylo zvětšit počet probandů a získat pro účast ve výzkumu více mužů. Výzkumný soubor opět tvořili pouze profesionální tanečníci. Tuto skupinu jsme omezili na tanečníky, kteří působí v baletním souboru kamenného divadla a vzdělání získali v České nebo Slovenské republice. Důvodem výběru této specifické populace byla snaha o eliminaci nežádoucích proměnných, které nebyly součástí výzkumu. Cizinci tak nebyli do výzkumu zahrnuti z důvodů výrazných kulturních rozdílů a možných komplikací při administraci dotazníků z důvodu jazykové bariéry. Tanečníci na tzv. „volné noze“ (tzn. působící především mimo soubor v kamenném divadle), nebyli do výzkumu zahrnuti, jelikož se zpravidla živí také jinými aktivitami a tanec tak není jejich hlavním zdrojem příjmu. Možnost zahrnutí této specifické skupiny tanečníků do výzkumu se z finančních a časových důvodů jevila jako problematická.

Základní výzkumný soubor tedy zahrnoval dle kvalifikovaného odhadu cca 337 profesionálních tanečníků a tanečnic, kteří v letech 2010 až 2012 působili v baletních souborech v České republice. Tyto údaje jsou odvozené z výstupu z tanečního průzkumu realizovaného roku 2011, kdy počet tanečníků/ tanečnic v kamenných divadlech dosahoval 337 členů. Genderová struktura v souborech kamenných divadel dosahovala podílu 58% žen a 42% mužů. Věkové rozmezí se v daném období pohybovalo mezi 19 až 45 let a věkový průměr dosahoval hodnoty 26,6 (Vašek, & Rieldbauch, 2012). Na základě skutečnosti, že i v celkové populaci je variabilita věku omezena, nebylo možné vliv věku zahrnout do cílů výzkumů.

Sběr dat byl zahájen 01. 9. 2010 a ukončen 31. 12. 2012. Vzorek respondentů byl získán na základě použití nepravidelných metod výběru:

Příležitostný výběr – na základě finančních a časových limitů bylo v podobě tužka/papír osloveno 5 divadel. Distribuci a následný sběr dotazníků zajišťovala klíčová osoba. Předání dotazníků přímo výzkumníkovi bylo možné pouze v jednom předem stanoveném termínu, který účastníci výzkumu nakonec využili pouze v několika divadlech.

Záměrný výběr přes instituce – pro účast ve výzkumu bylo osloveno 13 divadel. Účast ve výzkumu přislíbilo 12 vedoucích pracovníků baletních souborů. Tajemníkům baletu byl následně zaslán informační prospekt k vyvěšení, obsahující odkaz na internetovou adresu, kde bylo možné dotazníky vyplnit.

Metoda samovýběru - dotazníky byly probandům distribuovány ve formě papír/tužka (viz vybraná divadla výše) a v elektronické podobě. O účasti ve výzkumu tak rozhodovalo také individuální zapojení jednotlivých členů baletních souborů.

Metoda sněhové koule – pro zvýšení povědomí o probíhajícím výzkumu byly využity také osobní vazby autorky práce ve skupině tanečníků. Kontaktovány byly zejména tzv. klíčové osoby, jejichž úkolem bylo informovat ostatní členy baletních souborů o možnosti účastnit se výzkumu. Ke stejnému účelu byla využita i sociální síť Facebook.

Testovaný soubor tvořilo 62 osob, 21 mužů a 41 žen, přičemž z důvodů nekompletního vyplnění některých dotazníků, bylo 7 osob z výzkumu vyloučeno. Výzkumný soubor byl následně tvořen 55 osobami, v poměru 18 mužů a 37 žen. Věkové rozpětí se pohybovalo v rozmezí od 18 do 47 let, věkový průměr vzorku byl 25,7. Výše uvedené hodnoty se tedy příliš nevzdalují od statistických charakteristik základního souboru.

Tab. 1: Základní údaje zkoumaného souboru 55 tanečníků

Testovaný vzorek	Četnost	Průměrný věk	Min	Max
muži	18	28	18	47
ženy	37	24,6	18	43
celkem	55	25,7	18	47

4 Výsledky práce

4.1. Profil osobnosti vybraného souboru tanečnicků z pohledu NEO-FFI

Prvním cílem tohoto výzkumu bylo popsat osobnostní profil z pohledu NEO-FFI u vybraného souboru tanečnicků. Tabulka 2 prezentuje hodnoty dosažených v inventáři NEO-FFI (průměrný hrubý skór, směrodatná odchylka a průměrný T-skór) u jednotlivých osobnostních dimenzí.

Tab. 2: Výsledky (průměry hrubých skórů - X' , standardní odchylky - SD a průměry T-skórů - T') inventáře NEO-FFI pro celý soubor (N = 55), pro ženy (N = 37) a muže (N = 18)

Dimenze osobnosti	Celý soubor (N=55)			Muži (N=18)			Ženy (N=37)		
	X'	SD	T'	X'	SD	T'	X'	SD	T'
Neuroticismus	23,7	8,6	49,9	18,4	7,3	43,9	26,2	8	52,9
Extraverze	30,4	7	50,1	32,1	5,7	52,4	29,6	7,5	48,9
Otevřenost vůči zkušenosti	28,2	5,9	50	24,9	5,1	44,4	29,8	5,5	52,8
Přívětivost	31,4	4,7	50	31,2	5,7	49,5	31,6	4,3	50,4
Svědomitost	32,7	6,2	50,1	31,1	7,1	47,4	33,4	5,8	51,2

U výzkumného souboru tanečnicků se rozdíly v hodnotách průměrných hrubých skórů ve všech dimenzích osobnosti zdají být velmi nevýrazné. Pokud se zaměříme na výsledky z hlediska T' -skórů zjistíme, že průměrné T' -skóry pro celý soubor spadaly ve všech dimenzích do pásma normy (40 - 60).

V tabulce 3 prezentujeme rozložení relativních četností zjištěných hodnot T' -skórů v jednotlivých dimenzích NEO-FFI s cílem prezentovat odklon probandů od normy v jednotlivých dimenzích.

Tab. 3: Rozložení absolutních a relativních četností zjištěných hodnot T-skórů v jednotlivých dimenzích NEO-FFI pro celý soubor (N = 55)

Dimenze osobnosti	Nízké T-skóry (≤39)		Norma Střední T-skóry (40-60)		Vysoké T-skóry (61≥)	
	N	%	N	%	N	%
Neuroticismus	13	23,6	34	61,8	8	14,5
Extraverze	7	12,7	39	70,9	9	16,4
Otevřenost vůči zkušenosti	7	12,7	40	72,7	8	14,5
Přívětivost	8	14,5	39	70,9	8	14,5
Svědomitost	9	16,4	35	63,6	11	20

Zde vidíme, že nejvíce probandů spadajících do skupiny osob s nízkými T-skóry, nalezneme v dimenzi neuroticismus. Obdobně vysoké procentuální zastoupení, naopak v kategorii osob s vysokými T-skóry, jsme zjistili v dimenzi svědomitost. Ve výzkumné skupině tanečníků jsme tak identifikovali 2 početnější podskupiny odklánějící se od normy. První skupina dosahovala oproti normě nižší T-skóry v dimenzi neuroticismu, která souvisí úrovní emocionální lability. Jedinci s nižším skórem se vyznačují vyrovnaností, sebejistou, bezstarostní. Vykazují tak vyšší tendenci k emocionální vyrovnanosti a odolnost vůči zátěži spojené se schopností se po zátěži relativně rychle stabilizovat. Druhá skupina dosahovala oproti normě vyšší T-skóry v dimenzi svědomitosti, přičemž se jedná se osobnostní dimenzi, která se nejvíce projevuje vztahem k práci a povinností. Tito jedinci se, oproti normě, vyznačují vyšším sklonem podávat dobrý výkon, rozvahou, systematičností a sebekontrolou. Jsou pilní, ctizádostivostí, mají pevnou vůli a často na sebe kladou velké nároky.

Srovnání výsledků mezi výzkumnou skupinou tanečníků a běžnou populací uvádíme níže v tabulce 4.

Tab. 4: Srovnání dosažených skóre v dotazníku NEO-FFI u výzkumného souboru tanečnicků (N = 55) a běžná populace dle manuálu NEO

Dimenze osobnosti	X'	SD	X' norma	t	SV	p
Neuroticismus	23,65	8,65	22,42	1,06	54,00	0,29
Extraverze	30,44	6,96	31,89	-1,55	54,00	0,13
Otevřenost vůči zkušenosti	28,22	5,86	27,68	0,68	54,00	0,50
Přívětivost	31,44	4,73	30,03	2,21	54,00	0,03
Svědomitost	32,67	6,24	28,67	4,76	54,00	0,00

Z tab. 4 vyplývá, že mezi výzkumnou skupinou tanečnicků a běžnou populací se objevily dva statisticky významné rozdíly a to v dimenzích přívětivost a svědomitost. Výzkumná skupina tanečnicků dosáhla v průměru v obou dimenzích statisticky významně ($p \leq 0,05$) vyšších skóre. Jelikož přívětivost se vztahuje k interpersonálním vztahům a svědomitost ke studijním a pracovním výkonům, tato výzkumná skupina se tak oproti normě projevuje vyšší tendencí k jednání zahrnující slušnost, důvěřivost, empatii, čestnost, kooperaci, a z hlediska svědomitosti se vyznačuje vyšší pílí a sebekontrolou.

4.2. Srovnání osobnostního profilu mužů a žen u vybraného souboru tanečnicků

Druhým cílem výzkumné práce bylo zjistit, zda ve výzkumném souboru tanečnicků existuje rozdíl mezi osobnostním profilem mužů a žen. Dosažené hodnoty v inventáři NEO-FFI jsou prezentovány pro obě pohlaví v tabulce 2. Zde také vidíme, že průměrné hrubé skóre i průměrné T-skóre se z hlediska pohlaví také výrazně neliší. V tabulce 5 a 6 prezentujeme odděleně pro muže a ženy rozložení relativních četností zjištěných hodnot T-skóre v jednotlivých dimenzích NEO-FFI.

Tab. 5 : Rozložení absolutních a relativních četností zjištěných hodnot T-skórů v jednotlivých dimenzích NEO-FFI pro muže (N = 18).

Dimenze osobnosti	Nízké T-skóry (≤39)		Norma Střední T-skóry (40-60)		Vysoké T-skóry (61≥)	
	N	%	N	%	N	%
Neuroticismus	7	39	11	61	0	0
Extraverze	2	11	13	72	3	17
Otevřenost vůči zkušenosti	7	39	10	56	1	6
Přívětivost	4	22	11	61	3	17
Svědomitost	4	22	11	61	3	17

Výzkumný podsoubor mužů (N=18) vykazoval v jednotlivých dimenzích NEO-FFI nejvyšší procentuální zastoupení v rozmezí T-skórů 40-60, což odpovídá normě. Nejvíce probandů spadajících do skupiny osob s nízkými T-skóry, nalezneme ve dvou dimenzích neuroticismu a otevřenosti vůči zkušenosti. Mírně početnější je také skupina osob s nízkým T-skórem v dimenze svědomitosti a přívětivosti. Obdobně vysoké procentuální zastoupení, naopak v kategorii osob s vysokými T-skóry, se v žádné dimenzi neobjevilo. Námi zjištěný odklon od normy směrem k vyšším T-skórum, jsme nevyhodnotili jako výrazný, jelikož se jedná o přirozený odklon od normy.

Tab. 6 : Rozložení absolutních a relativních četností zjištěných hodnot T-skórů v jednotlivých dimenzích NEO-FFI pro ženy (N = 37).

Dimenze osobnosti	Nízké T-skóry (≤39)		Norma Střední T-skóry (40-60)		Vysoké T-skóry (61≥)	
	N	%	N	%	N	%
Neuroticismus	6	16	23	62	8	22
Extraverze	6	16	25	68	6	16
Otevřenost vůči zkušenosti	4	11	26	70	7	19
Přívětivost	4	11	28	76	5	13
Svědomitost	5	13	25	68	7	19

Výzkumný podsoubor žen (N=37) dosáhl v jednotlivých dimenzích NEO-FFI nejvyšší procentuální zastoupení v rozmezí T-skórů 40-60, což odpovídá normě. Námi zjištěný odklon od normy směrem k nižším T-skórům, jsme nevyhodnotili jako výrazný, jelikož se jedná o přirozený odklon od normy. Výraznější odklon od normy opačným směrem, k vyšším T-skórům, nalezneme pouze v dimenzi neuroticismus.

Srovnání dosažených skórů v inventáři NEO-FFI žen a mužů uvádíme v tabulce 7. Skóry, u kterých byl na hladině významnosti $p \leq 0,05$ shledán mezi muži a ženami signifikantní rozdíl, jsou zvýrazněny.

Tab. 7: Výsledky Studentova t-testu s rovností rozptylu – porovnání rozdílů skórů v jednotlivých dimenzích NEO-FFI mužů a žen

Dimenze	X' ženy	X' muži	Hodnota t	SV	p
Neuroticismus	26,19	18,44	3,41	53	0
Extraverze	29,65	32,06	-1,21	53	0,23
Otevřenost vůči zkušenosti	29,84	24,89	3,18	53	0
Prívětivost	31,57	31,17	0,29	53	0,77
Svědomitost	33,43	31,11	1,3	53	0,2

Signifikantní rozdíl byl zaznamenán v dimenzi neuroticismus a otevřenost vůči zkušenosti. V obou dimenzích vykázaly ženy signifikantně vyšší skóre než muži a výsledky tak indikují, že ženy ve výzkumném souboru tanečnic se sami posuzují jako více neurotické a otevřené vůči zkušenosti než muži. Nutné je však připomenout, že tyto průměrné hodnoty stále spadají do oblasti normy. Z hlediska neuroticismu však v průměru ženy mohou mít oproti mužům sklon hůře snášet psychickou zátěž, nižší schopnost kontrolovat se a zvládat stresové situace. Vyšší skór v dimenzi otevřenost ke zkušenosti naznačuje, že ženy ve výzkumném souboru tanečnic současně disponují větší vnímavostí k prožitkům, otevřeností ke změnám, novým myšlenkám a nekonvenčním hodnotám.

Na základě výsledků jsme tak přijali hypotézu H1: Ženy ve výběrovém vzorku tanečníků dosahují oproti mužům statisticky významně vyšší skóre ve škále neuroticismu.

4.3. Analýza vztahů mezi osobnostními dimenzemi a copingovými strategiemi

Třetím cílem práce bylo zjistit, zda existuje vztah mezi strategiemi zvládnání zátěže a osobnostními charakteristikami v pojetí Big Five. S ohledem na tento cíl jsme si stanovili hypotézy, v nichž sledujeme souvislost mezi neuroticismem a s celkovou negativní strategií, mezi dimenzí svědomitosti a pozitivní copingovou strategií zaměřenou na emoce - kontrola reakcí a mezi extravertí a celkovou pozitivní copingovou strategií. Výsledky těsnosti vztahu mezi osobnostními charakteristikami v pojetí Big Five a copingovými strategiemi jsou uvedeny v tabulce 8 (viz následující strana).

Z tab. 8 je patrné, že mezi položkami SVF 78 a dimenzemi NEO-FFI se projevila řada statisticky významných pozitivních i negativních korelací a to zejména v dimenzích neuroticismus, extraverte a částečně také svědomitosti. Silnější korelace ($r \geq 0,5$) se však objevila pouze v jedné dimenzi neuroticismu. Neuroticismus statisticky významně pozitivně koreluje se všemi negativními strategiemi: úniková tendence, perseverace, rezignace, sebeobviňování i celkové negativní strategie NEG, jedné zřídka se vyskytující strategie: potřeba sociální opory, a statisticky významně negativně koreluje s pozitivními copingovými strategiemi podhodnocením, odmítáním viny, POZ 1 a POZ. Tyto výsledky tak naznačují, čím vyšší je skór probandů v dimenzi neuroticismu, tím vyšší je jejich preference volit spíše méně vhodné způsoby zvládnání zátěže. Tito jedinci, mohou častěji zažívat pocity bezmocnosti, beznaděje, mohou mít výraznější tendenci k sebeobviňování, rezignaci a neustálému přemítání o tíživé situaci bez možnosti nalézt řešení. Výsledky však také indikují, že tito jedinci mají současně také sklon odvracet se od pozitivních strategií. Ve srovnání s ostatními si tak mohou častěji přisuzovat větší míru stresu a pociťovat vinu za vzniklou situaci. Při interpretaci strategie potřeba sociální opory jsme zohlednili všechny výsledky v této dimenzi a na základě jejich kombinace se domníváme, že pozitivní korelaci neuroticismu a

potřeby sociální opory lze interpretovat jako mírnou tendenci k pasivní rezignaci charakterizovanou sklonem čekat na „záchranu“.

Výše uvedené informace nás vedli k přijetí hypotézy H2: U výběrového vzorku tanečníků dosažené skóre ve škále neuroticismus statisticky významně pozitivně koreluje s dosaženým skóre v celkové negativní copingové strategii.

Tab. 8: Výsledky Pearsonovy korelační analýzy - korelace dosažených hodnot v osobnostních dimenzích NEO-FFI a copingových strategií v dotazníku SVF 78 pro celý soubor (N = 55)

	Neuroticismus	Extraverze	Otevřenost vůči zkušenosti	Přívětivost	Svědomitost
Podhodnocení	-0,58 p=0,000	0,31 p=0,020	-0,25 p=0,063	-0,08 p=0,543	0,04 p=0,773
Odmítání viny	-0,36 p=0,007	0,16 p=0,237	-0,21 p=0,120	-0,18 p=0,185	-0,01 p=0,938
Odklon	-0,05 p=0,708	0,19 p=0,170	0,11 p=0,404	0,09 p=0,509	-0,09 p=0,535
Náhradní uspokojení	0,01 p=0,938	0,22 p=0,114	-0,13 p=0,339	0,32 p=0,018	-0,29 p=0,031
Kontrola situace	-0,09 p=0,505	0,33 p=0,013	0,04 p=0,771	0,25 p=0,062	0,07 p=0,598
Kontrola reakcí	-0,04 p=0,783	0,06 p=0,649	0,07 p=0,593	0,05 p=0,697	-0,07 p=0,617
Pozitivní sebeinstrukce	-0,23 p=0,085	0,22 p=0,105	0,11 p=0,434	-0,01 p=0,953	0,05 p=0,713
Potřeba sociální opora	0,32 p=0,019	0,32 p=0,018	0,18 p=0,199	0,16 p=0,249	-0,05 p=0,715
Vyhýbání se	0,26 p=0,054	-0,12 p=0,373	-0,21 p=0,120	0,20 p=0,152	-0,10 p=0,461
Únikové tendence	0,55 p=0,000	-0,30 p=0,027	0,01 p=0,941	0,05 p=0,726	-0,32 p=0,016
Perseverace	0,52 p=0,000	-0,20 p=0,137	0,15 p=0,280	0,01 p=0,957	-0,08 p=0,571
Rezignace	0,66 p=0,000	-0,30 p=0,026	0,01 p=0,955	0,18 p=0,189	-0,32 p=0,016
Sebeobviňování	0,72 p=0,000	-0,31 p=0,021	0,19 p=0,163	0,11 p=0,406	-0,28 p=0,035
POZ1	-0,56 p=0,000	0,28 p=0,036	-0,27 p=0,046	-0,15 p=0,287	0,02 p=0,884
POZ2	-0,02 p=0,905	0,27 p=0,047	-0,05 p=0,707	0,31 p=0,023	-0,28 p=0,038
POZ3	0,06 p=0,661	0,27 p=0,048	-0,07 p=0,614	0,26 p=0,055	-0,16 p=0,236
POZ celkem	-0,38 p=0,004	0,39 p=0,003	-0,10 p=0,461	0,11 p=0,417	-0,08 p=0,569
NEG celkem	0,74 p=0,000	-0,30 p=0,024	0,12 p=0,389	0,11 p=0,445	-0,25 p=0,063

Z hlediska počtů i síly korelací byla dle tab. 8 na druhém místě extraverze. V této dimenzi se s položkami SVF 78 objevily již výrazně slabší korelace ($r \leq 0,38$). Extraverze statisticky významně pozitivně koreluje se větším množstvím pozitivních strategií: podhodnocení, kontrola situace, POZ1 POZ2, POZ3, celkem POZ, jedné zřídka se vyskytující strategie: potřeba sociální opory, a statisticky významně negativně koreluje s negativními copingovými strategiemi: úniková tendence, rezignace, sebeobviňování i celkové negativní strategie NEG. Tyto výsledky indikují, že čím vyšší je skór probandů v dimenzi extraverze, tím vyšší je i jejich preference volit pozitivní copingové strategie. Jedinci s vyšší úrovní extraverze si tak mohou přisuzovat menší míru stresu. Výraznější může být také tendence k odklonu od stresujících událostí a příklon k alternativním situacím a ve stresových situacích se vyznačují spíše konstruktivními snahami po kontrole a kompetentnosti. Negativní korelace s negativními copingovými strategiemi naznačují současně mírný odklon od těchto neefektivních copingových strategií. U interpretace strategie potřeba sociální opory jsme opět zohlednili výsledky ostatních korelací v dimenzi extraverze. Pozitivní korelaci extraverze a potřeby sociální opory jsme interpretovali jako mírnou tendenci aktivně vyhledávat pomoc okolí.

Výše uvedené informace nás vedli k přijetí hypotézy H4: U výběrového vzorku tanečníků dosažené skóre ve škále extraverze statisticky významně pozitivně koreluje s výběrem celkové pozitivní copingové strategie.

V dimenzi otevřenost vůči zkušenosti se objevila pouze jedna statisticky významná negativní korelace s pozitivní strategií POZ1, která vyjadřuje slabou tendenci k příznivější reinterpetaci stresoru i stresové reakce. Tyto výsledky naznačují, že čím vyšší je skór probandů v dimenzi otevřenost vůči zkušenosti, tím nižší je jejich sklon volit strategie využívající pozitivní reinterpetace zátěže.

V dimenzi přívětivost se objevily mírné, ale stále statisticky významné pozitivní korelace s pozitivní strategií POZ 2 a náhradní uspokojení. Tyto výsledky naznačují, že čím vyšší je skór probandů v dimenzi přívětivost, tím vyšší je jejich tendence volit strategie zaměřené na navození pozitivních emocí vnějšími odměnami a odklon od stresujících událostí.

V dimenzi svědomitosti se objevilo pět statisticky významných negativních korelací, a to ve dvou pozitivních strategiích: náhradní uspokojení a POZ 2, a třech negativních: únikové tendence, rezignace, sebeobviňování. Tyto výsledky naznačují, že čím vyšší je skóre probandů v dimenzi svědomitosti zátěži tím nižší je jejich tendence volit strategie charakterizované sklonem k rezignační tendenci vyváznout ze zátěžové situace, pocitům beznaděje a sebeobviňování. Současně však také méně preferují odklon od zátěže a jednání orientované na vyvolání pozitivních emocí pomocí vnějších odměn, které nejsou kompatibilní se stresem. Statisticky významná korelace svědomitosti a strategie kontrola reakcí, vyjadřující snahu o sebeovládání, tj.: bránit se vzniku vzrušení, případně mu čelit a rozbouřené emoce skrýt, se nepotvrdila.

Na základě výsledků jsme zamítli hypotézy H3: U výběrového vzorku tanečníků dosažené skóre ve škále svědomitosti statisticky významně pozitivně koreluje s výběrem copingové strategie zaměřené na kontrolu reakcí.

5 Vyjádření k platnosti hypotéz

H1: Ženy ve výběrovém vzorku tanečníků dosahují oproti mužům statisticky významně vyšší skóre ve škále neuroticismu.

Na základě výsledků provedeného t-testu, byl v dimenzi neuroticismu ve výzkumné skupině tanečníků mezi muži a ženami, zjištěn statisticky významný rozdíl. Ženy dosáhly signifikantně vyšší skóre než muži.

Hypotézu (H1) přijímáme.

H2: U výběrového vzorku tanečníků dosažené skóre ve škále neuroticismu statisticky významně pozitivně koreluje s dosaženým skóre v celkové negativní copingové strategii.

Korelační analýza prokázala, že dosažené skóre ve škále neuroticismu NEO-FFI signifikantně pozitivně koreluje se skóre získaným v celkové negativní strategii SVF 78.

Hypotézu (H2) přijímáme.

H3: U výběrového vzorku tanečníků dosažené skóre ve škále svědomitosti statisticky významně pozitivně koreluje s výběrem copingové strategie zaměřené na kontrolu reakcí.

Na základě výsledků z Personovy korelační analýzy nebyl zjištěn statisticky významný vztah mezi vyšším skórem v dimenzi svědomitost NEO-FFI a výběrem copingové strategie zaměřené na kontrolu reakcí.

Hypotézu (H3) zamítáme.

H4: U výběrového vzorku tanečníků dosažené skóre ve škále extraverte statisticky významně pozitivně koreluje s výběrem celkové pozitivní copingové strategie.

Na základě korelační analýzy jsme prokázaly, že dosažené skóre ve škále extraverte NEO-FFI signifikantně pozitivně koreluje se skóre získaným v celkové pozitivní copingové strategii SVF 78.

Hypotézu (H4) přijímáme.

6 Diskuze

V našem výzkumu jsme se zabývali osobnostními charakteristikami u skupiny tanečníků a jejich vztahem k vybraným socioekonomickým proměnným a copingovým strategiím. Naším prvním cílem bylo popsat osobnostní profil z pohledu NEO-FFI u vybraného souboru tanečníků.

U výzkumného souboru tanečníků byly zjištěné rozdíly v hodnotách průměrných hrubých skóre ve všech dimenzích osobnosti velmi nevýrazné. Pro srovnání výsledků naší výzkumné skupiny tanečníků s normou jsme využili průměrný T-skór, který v každé dimenzi spadal do pásma normy (40 - 60). Pro detailnější přehled osobnostních dimenzí u výzkumného souboru tanečníků, zaměřili jsme se na odklon probandů od normy, k čemuž jsme využili rozložení četnosti T-skóre dosažených v NEO-FFI pro celý soubor. Nejvíce osob odklánějících se od normy, jsme v celém výzkumném souboru zaznamenali ve dvou dimenzích: neuroticismus a svědomitost. První podskupina (celkem 23,6 % z celkového souboru) dosahovala oproti normě nižší T-skóre ($T = \leq 39$) v dimenzi neuroticismu, což naznačuje, že tito jedinci vykazují vyšší emocionální vyrovnanost a odolnost vůči zátěži spojenou se schopností se po zátěži relativně rychle stabilizovat. A druhá podskupina (celkem 20 % z celkového souboru) získala oproti normě vyšší T-skóre ($T \geq 61$) v dimenzi svědomitosti, přičemž tito jedinci se, oproti normě, vyznačují vyšší tendencí podávat dobrý výkon, rozvahou, systematičností a sebekontrolou. Tyto podskupiny tanečníků se tak oproti normě mohou lépe vyrovnávat se specifickými zátěžovými situacemi vyskytující se v taneční profesi (např.: krizová období stagnování výkonnosti, méně časté obsazování do představení), a tak mohou dosáhnout vyšší profesní úspěšnosti.

Příčinou této tendence, tedy častějšího odklonu jednotlivců od normy v dimenzích neuroticismu a svědomitosti, je dle našeho názoru náročnost dané profese. Taneční profesi lze charakterizovat jako značně energeticky náročné a rizikové povolání, které vyžaduje určité osobnostní předpoklady, ale současně také zpětně osobnost formuje. Tanečníci se musí často vyrovnat se zátěžovými situacemi spojenými zejména s únavou, bolestí a trémou. Domníváme se, že právě proto ve sledované skupině profesionálních tanečníků se nejvíce probandů odklánělo od normy v dimenzích, které zahrnují rysy píše, ctižádostivosti, systematičnosti,

zaměřenosti na výkon a emocionální stability projevující se vyrovnaností, sebejistotou, bezstarostností a zvýšenou odolností.

Přestože jsme i v dimenzi neuroticismu zaznamenali častější odklon od normy, ve srovnání s běžnou populací se rozdíly neprojevíly jako statisticky významné. Absence statisticky významného rozdílu v dimenzi neuroticismu nás překvapila, neboť na základě četnějšího odklonu probandů od normy jsme u skupiny tanečníků (celkem 23,6 % z celkového souboru dosahovala oproti normě nižší T-skóry ($T = \leq 39$) očekávaly spíše statisticky významně nižší tendenci k emocionální labilitě. Naše výsledky se však i tak odklánějí od výsledků dřívějších výzkumů. Naopak vyšší emocionální labilitu u umělců, případně přímo u tanečníků dokládá řada výzkumů (např.: Haller, 2010; Post, 1994; Marchant-Haycox, & Wilson, 1992; Bakker, 1991 ad.). Pravděpodobnou příčinou odlišností ve výsledcích by mohly být rozdílnosti v metodologickém rámci. Např. z hlediska parametrů výzkumné populace, která zpravidla zahrnovala nejen tanečníky, ale také sochaře, malíře, herce apod. Nebo skutečností, že umělci byli často srovnáváni nikoliv s normou, ale s odlišnými profesními či studijními skupinami (např.: lékaři, právníci, studenti psychologové).

Na základě výsledků t-testu se mezi výzkumnou skupinou tanečníků a běžnou populací objevily statisticky významné rozdíly pouze v dimenzích přívětivost a svědomitost. Výzkumná skupina tanečníků dosáhla v průměru v obou dimenzích statisticky významně ($p \leq 0,05$) vyšších skóre. Jelikož přívětivost se vztahuje k interpersonálním vztahům a svědomitost ke studijním a pracovním výkonům, tato výzkumná skupina se tak v průměru oproti normě projevuje vyšší tendencí k jednání zahrnující slušnost, důvěřivost, empatii, čestnost, kooperaci, a z hlediska svědomitosti se vyznačuje pílí a sebekontrolou. Tyto výsledky tak pouze částečně potvrdily naše výsledky prezentované výše.

Zjištěné statisticky významné rozdíly v dimenzi svědomitost a přívětivost jsou dle našeho názoru také důsledkem specifických nároků v taneční profesi. Již na studiích jsou budoucím tanečníkům vštěpovány jasné hodnoty, které zdůrazňují zejména osobní zodpovědnost za kvalitu představení a nutnost neustále na sobě pracovat. Tanečníci jsou často nuceni úzce spolupracovat (zahrnuje např.: fyzický kontakt) i s lidmi, ke kterým pociťují antipatii či zlost. Dobrá kvalita představení je

však vždy podstatnější než osobní pocity či spory, které se na jevišti nesmí projevit. V celé subkultuře je také jasně stanoveno, že bez cílevědomosti a disciplinovanosti není možné v této profesi uspět. Je tedy pravděpodobné, že v našich výsledcích se tato skutečnost projevila a tanečníci se tak v průměru hodnotí jako více přívětiví a svědomití než běžná populace.

Z hlediska dimenze svědomitosti jsou naše výsledky s výsledky z dřívějších studií orientované na populaci tanečníků častěji ve shodě. V populaci tanečníků autoři výzkumů často identifikovali tendenci ke konformitě, potřebu výkonu a plnění povinností, což jsou zejména charakteristiky svědomitosti (např.: Fink, & Woschnjak, 2011; Marchant-Haycox & Wilson, 1992; Bakker, 1991).

Výzkumy podávající výpověď o dimenzi přívětivosti v populaci tanečníků se nám bohužel nepodařilo dohledat. Studie z populace umělců přináší nejednotné výsledky. Např.: Haller (2010) zjistil, že studenti hudby se projevili jako přívětivější než studenti výtvarného umění. Rubinstein a Strul (2007) ve svém výzkumu srovnávali umělce (sochaře a malíře) s neumělci (psychologové, lékaři, právníci, psychologové) a z hlediska přívětivosti (také extraverze a svědomitosti) nebyly mezi skupinami zjištěny významné rozdíly. Vágnerová (2010) uvádí, že z hlediska přívětivosti je možné diferencovat mezi dimenzemi soucitnost (emoční aspekt vztahu k lidem) a zdvořilost (kognitivně podmíněné respektování pravidel regulující chování k lidem), což náš výzkum z metodologických důvodů neumožňuje. Další výzkum, který by se zaměřil na detailnější rozbor přívětivosti, by poskytl další informace pro detailnější interpretaci těchto výsledků.

Domníváme se, že výše zmíněné výsledky naší studie mohou být podkladem pro další výzkum v této oblasti. Navazujícím výzkumným cílem by mohlo být zpřesnění osobnostních profilů tanečníků na základě zvětšení výzkumného souboru ideálně na velikost celkové populace tanečníků v České republice. Získané poznatky by mohly sloužit k jejich implementaci v rámci pedagogického působení na tanečních školách či v divadelních souborech s cílem zvýšit či stabilizovat výkony tanečních umělců.

Naším druhým cílem bylo zjistit, zda existuje rozdíl mezi osobnostním profilem mužů a žen v souboru tanečníků. U našeho výzkumného souboru se mezi muži a

ženami objevily statisticky významné rozdíly v dimenzi neuroticismu a také v dimenzi otevřenost vůči zkušenosti. V obou dimenzích vykázaly ženy signifikantně vyšší skóre než muži. Přestože průměrné skóre v obou uvedených skupinách spadaly do oblasti normy, ženy se v průměru na základě signifikantně vyššího skóre v dimenzi neuroticismu jeví, oproti mužům, jako psychicky instabilní, s nižší schopností se kontrolovat a zvládat stresové situace. Jejich vyšší skór v dimenzi otevřenosti ke zkušenosti naznačuje, že současně v průměru disponují větší vnímavostí k prožitkům, otevřeností ke změnám, novým myšlenkám a nekonvenčním hodnotám. Charakteristiky vystihující introspekci a reflexi jsou v pojetí McCrae a Costy (in Vágnerová, 2010) zahrnuty právě do škály otevřenosti vůči zkušenosti. V souvislosti s druhým cílem jsme ověřovali hypotézu H1: Ženy ve výběrovém vzorku tanečníků dosahují oproti mužům statisticky významně vyšší skóre ve škále neuroticismu. **Tuto hypotézu, jsme na základě výše uvedených výsledků přijali.**

Obdobné výše uvedené rozdíly mezi muži a ženami jsme dohledali také v dřívějších výzkumných studiích např.: McCrae, & Terracciano, 2005; Costa et al., 2001. Ty zaznamenaly u žen oproti mužům vyšší skór v dimenzích neuroticismu a subškálách dimenzí otevřenosti ke zkušenosti (estetickému prožívání a prožívání emocí). Zaznamenali však také u žen oproti mužům vyšší skór v dimenzi přívětivosti, což se v našem výzkumu nepotvrdilo. Vysvětlením by mohla být vyšší míra soutěživosti u žen v taneční profesi, která by zahladila rozdíl mezi muži a ženami. V taneční profesi je na 1 volné místo větší množství uchazeček, než uchazečů (více viz Vašek, & Rieldbauch, 2012) a rivalita mezi tanečnicemi může být díky této situaci ve skupině žen výraznější. I u žen by se tak více projevovaly tendence k asertivitě a kompetitivnímu chování s cílem vyniknout a dosáhnout dobrého výkonu.

Výše uvedené studie také zaznamenaly u mužů oproti ženám vyšší skóre v subškále dimenze otevřenosti vůči zkušenosti (otevřenost idejím) a subškálách extraverte. Rozdílné výsledky v dimenzi otevřenost ke zkušenosti by mohly být způsobeny skutečností, že muži a ženy dominují v různých subškálách otevřenosti ke zkušenosti (podrobněji např.: McCrae, & Terracciano, 2005), které v naší studii, na základě využití NEO-FFI, nejsme schopni zaznamenat. Důvodem rozdílných výsledků mohou být také další metodologické rozdílnosti

např.: velikost souboru nebo vliv kulturních rozdílů. My se domníváme, že skutečnost, že ženy v dimenzi neuroticismu vykázaly statisticky vyšší skóre, by mohla souviset právě s dimenzí otevřenosti vůči zkušenosti, konkrétně s subškálou prožívání emocí. Citlivější prožívání emocí, při kterém by i podněty slabší intenzity způsobily výraznou emocionální reakci, by vedlo k nižší emocionální stabilitě příznačné pro neuroticismus. Subškálu prožívání emoci se však v souvislosti s využitím NEO-FFI v našem výzkumném souboru nepodařilo zachytit, a proto se pohybujeme na úrovni předpokladů, které by bylo zapotřebí ověřit dalším podrobnějším výzkumem.

Genderové rozdíly v dimenzi extraverte (muži oproti ženám dosáhli vyšší skóre viz výsledky zahraniční studie uvedené výše) se v naší studii nepotvrdily. Absence genderového rozdílu v dimenzi extraverte v našich výsledcích může být důsledkem skutečnosti, že dle odborníků (např.: Vondrová) jsou rysy extraverte v taneční profesi výhodnější. Je proto možné, že i ženy ve výzkumném souboru tanečniců v průměru dosahují v dimenzi extraverte obdobných výsledků jako muži a charakteristiky profese tak způsobily vyrovnání genderového rozdílu v dimenzi extraverte. Rubinstein a Strul (2007) ve své studii, zaměřující se na genderové rozdíly v osobnostních charakteristikách specifické výzkumné skupiny zahrnující také umělce, zjistili opačný efekt pohlaví. Ženy se jeví jako signifikantně více neurotické, ale také extravertovanější než muži, a to bez ohledu na jejich povolání. Vysvětlení našich výsledků, tedy absence signifikantního rozdílu mezi ženami a muži, může také souviset s charakterem této populace. V taneční profesi je nedostatek mužů, nároky na jejich uměleckou kvalitu mohou být také nižší. Proto mohou muži konkurenci pociťovat méně a jejich tendence k asertivitě a dominanci může být nižší. Pouze další výzkum v této oblasti by mohl poskytnout další informace pro detailnější interpretaci námi zjištěných genderových rozdílů z hlediska extraverte.

Dle McCrae, & Terracciano (2005) studie jsou genderové rozdíly ve vyspělých zemích výraznější než v zemích třetího světa, přičemž Česká republika patří mezi země s nejvýraznějšími rodovými odlišnostmi. Hřebíčková a Kouřilová (in Hřebíčková, 2008) označují za příčinu tohoto fenoménu rodové stereotypy, které se sebeuposouzením a posouzením druhými korespondují. Přestože se nám nepodařilo dohledat studie zaměřující se na genderové rozdíly v osobnostních

charakteristikách přímo u populace tanečníků, domníváme se na základě výše uvedených výzkumů, že námi zjištěné genderové rozdíly nejsou specifickým fenoménem výzkumné skupiny tanečníků. Dle nás se do této populace pouze promítly nevýraznější genderové rozdíly zmapované napříč různými výzkumnými soubory.

Poznatky v této oblasti jeví známky roztříštěnosti a právě proto považujeme další výzkum zaměřený na genderové rozdíly v rámci taneční profese za žádoucí. Přínosná by byla jistě také srovnávací studie, zaměřující se na rozdíly v osobnostních dimenzích mezi různými typy tanečníků (klasický tanec, moderní tanec, lidový tanec, operní, operetní či muzikálový tanec) nebo srovnání osobnostního profilu tanečníků rozdílné národní příslušnosti.

Třetím stanoveným cílem bylo zjistit, zda existuje vztah mezi strategiemi zvládání zátěže a osobnostními charakteristikami v pojetí Big Five. S ohledem na tento cíl jsme si stanovili a následně ověřovali 3 hypotézy

H2: U výběrového vzorku tanečníků dosažené skóre ve škále neuroticismus statisticky významně pozitivně koreluje s dosaženým skóre v celkové negativní copingové strategii. **Hypotézu jsme na základě níže diskutovaných výsledků přijali.**

H3: U výběrového vzorku tanečníků dosažené skóre ve škále svědomitosti statisticky významně pozitivně koreluje s výběrem copingové strategie zaměřené na kontrolu reakcí. **Hypotézu jsme na základě níže diskutovaných výsledků zamítli.**

H4: U výběrového vzorku tanečníků dosažené skóre ve škále extravertze statisticky významně pozitivně koreluje s výběrem celkové pozitivní copingové strategie. **Hypotézu jsme na základě níže diskutovaných výsledků přijali.**

Pro ověření těchto vztahů jsme zvolili Pearsonovu korelační analýzu, která prokázala, že dosažené skóre ve škále neuroticismu signifikantně pozitivně koreluje se všemi negativním strategiemi (na primární i sekundární úrovni vyhodnocení inventáře) zvládání zátěže SVF 78. Tento vztah dle našeho názoru potvrzuje také negativní korelace s některými pozitivními strategiemi SVF 78. Síla i

směr korelací pro jednotlivé škály strategií SVF 78 u dimenze neuroticismu naznačují, že jedinci vysoko skórující v dimenzi neuroticismu častěji volí negativní strategie zvládání zátěží. U těchto jedinců (celkem 14,5 % z našeho celkového souboru) se častěji objevuje nadměrné sebeobviňování, neustále se zabývají tíživostí zátěžové situace, na jejíž řešení však rezignují, neboť u nich převládají pocity bezmocnosti, beznaděje. Naopak pozitivní strategie odmítání viny, POZ 1 a POZ, tito jedinci využívají méně efektivně. Naše výsledky jsme podrobili srovnání se zahraničními výzkumy, přičemž jsme našly zejména výzkumy se shodnými výsledky např.: Hambrick, & McCord 2010; Vollrath & Torgersen, 2000; Gunthert, Cohen, & Armeli, 1999 ad.

Statisticky významný vztah mezi vyšším skórem získaným v dimenzi svědomitosti NEO-FFI a vyšším skóre v copingové strategii zaměřené na kontrolu reakcí, nebyl v naší studii zjištěn. Nepotvrdil se tedy náš předpoklad, že některé společné rysy svědomitosti a na emoce zaměřených strategií zvládání (např.: sebeovládání, nižší tendence podléhat negativním emocím, racionální založení podporující regulaci vlastních emocí) budou predikovat využívání strategie kontroly reakcí u jedinců s vyšším skórem této osobnostní charakteristiky. V dimenzi svědomitosti se objevily pouze mírné negativní korelace se strategiemi náhradní uspokojení, POZ 2 (oblast reprezentována subtesty: náhradní uspokojení a odklon), únikové tendence, rezignace, sebeobviňování. Vysvětlením může být skutečnost, že svědomitost více než s kontrolou emocí, těsněji souvisí s aktivním zvládáním zátěžových situací spojených s reálným zhodnocením problému. Toto stanovisko dle našeho názoru potvrzují i námi zjištěné negativní korelace s copingovými strategiemi, které zahrnují zkreslení reality (sebeobviňování), orientaci na emoce (náhradní uspokojení, POZ 2) či maladaptivní snahu vyváznout ze zátěžové situace (rezignace, úniková tendence). Naše závěry jsou na obecné úrovni shodné s výsledky zahraniční studie výzkumníků Watson a Hubbard (1996), dle kterých se svědomitost pojí s aktivními strategiemi zvládání orientované na problémovou situaci. Dále také dodávají, že dimenze svědomitosti lze považovat za stejně silný prediktor zvládání zátěže jako neuroticismus.

V dimenzi extraverze se s položkami SVF 78 objevily statisticky významné pozitivní korelace ($r \leq 0,38$) s větším množstvím pozitivních strategií: podhodnocení, kontrola situace, POZ1 POZ2, POZ3, celkem POZ, jedné zřídka se

vyskytující strategie: potřeba sociální opory. A mírné statisticky významné negativní korelace s negativními copingovými strategiemi: úniková tendence, rezignace, sebeobviňování i celkové negativní strategie NEG. Tato kombinace výsledků naznačuje, že čím vyšší je skóre probandů v dimenzi extraverze, tím vyšší je i jejich preference volit pozitivní copingové strategie, odklánět se od neefektivních negativních copingových strategií. Tito jedinci se tak častěji odvracejí od stresujících událostí a přiklánějí se k alternativním situacím, přisuzují si menší míru stresu, vyznačují spíše konstruktivními snahami po kontrole a kompetentnosti s mírnou tendencí aktivně vyhledávat pomoc okolí. Naše výsledky odpovídají zjištění v dřívějších studiích. Např. Řehulková, Blatný, Osecká (Blatný et al., 2002) zjistili, že extraverze se vztahuje k strategiím zaměřeným na příklon k situaci (na problém i na emoce, např. kognitivní restrukturační, vyhledávání sociální opory). Z hlediska naší metodologie jsou ekvivalentními strategiemi kontrola situace, potřeba sociální opory a strategie kontroly POZ 3. Řada odborníků se shoduje, že extraverze je spojena s dobrou adaptabilitou, která se projevuje aktivním přístupem, zajištěním širší sociální sítě, optimismem i lepším sebehodnocením. Charakteristické je především aktivní jednání orientované na řešení problému. Přesto vztah extraverze a copingu není jednoznačný, jelikož záleží také na kombinaci dalších osobnostních charakteristik (Paulík, 2012; Vágnerová, 2010; Connor-Smith, & Flachsbar, 2007; Amirkhan, et al., 1995). I v naší studii nesmíme opomenout skutečnost, že se jedná o mírnou pozitivní korelaci mezi extraverzí a pozitivními copingovými strategiemi.

I v případě vztahu extraverze a copingových strategií shledáváme dosavadní poznatky za roztržité. Další výzkum, např. zaměřený na mapování dimenze extraverze mezi různými typy tanečníků (klasický tanec, moderní tanec, lidový tanec, operní, operetní či muzikálový tanec), by jistě přinesl další informace a výzkumné podněty vztahující se k tématu, jak lidé s různými osobnostními rysy prožívají a zvládají stres.

Výsledky korelační analýzy copingových strategií a dimenzí otevřenost vůči zkušenosti a přívětivosti dle nás neposkytly jednoznačné informace o jejich vztahu ke copingovým strategiím. V dimenzi otevřenost vůči zkušenosti se objevila jedna mírná avšak statisticky významná negativní korelace s pozitivní strategií POZ1, která vyjadřuje slabou tendenci k příznivější reinterpetaci stresoru i stresové

reakce. Tyto výsledky naznačují, že čím vyšší je skór probandů v dimenzi otevřenost vůči zkušenosti, tím nižší je jejich sklon volit strategie využívající pozitivní reinterpretace zátěže. Tyto výsledky jsou značně odlišné od zjištění v zahraničních výzkumech. Otevřenost vůči zkušenosti dle výzkumníků zahrnuje tendence ke kreativnímu jednání, výraznější sklon vyhledávat nové aktivity a nápady, zájmem o vnitřní prožitky. Tyto tendence mohou souviset s preferencí příklonových copingových strategií zahrnující kognitivní restrukturalizaci a na řešení problémů zaměřené jednání, ale i odklonových, zejména fantazijní únik (Carver, & Connor-Smith, 2010; Connor-Smith & Flachsbart, 2007). Je nutné doplnit, že korelace ve výše uvedených studiích dosahovali sice nižší úrovně, než v našem výzkumu, ale jednalo se zpravidla o rozsáhlejší výzkumný vzorek. Souhlasíme s názorem Schneider, Rench, Lyons, & Riffle (2012), že přímý vliv dimenze otevřenost vůči zkušenosti je na volbu copingových strategií spíše marginální. Na základě výzkumů bylo prokázáno, že vyšší úroveň otevřenosti vůči zkušenosti má vůči zvládnutí zátěže spíše pozitivní vliv (Schneider et al., 2012; Carver, & Connor-Smith, 2010; Connor-Smith & Flachsbart, 2007), ale domníváme se, že stejně jako v případě přívětivosti se dimenze více projevuje v interakci s dalšími osobnostními charakteristikami.

V dimenzi přívětivost se objevily mírné, ale stále statisticky významné pozitivní korelace s pozitivní strategií POZ 2 a náhradní uspokojení. Tyto výsledky naznačují, že čím vyšší je skór probandů v dimenzi přívětivost, tím vyšší je jejich tendence volit strategie zaměřené na navození pozitivních emocí vnějšími odměnami a odklon od stresujících událostí. Naše výsledky se zcela odlišují od výsledků dřívějších výzkumů. Dle výzkumníků Carver a Connor-Smith (2010) vyšší skór v dimenzi přívětivost pozitivně koreluje s preferencí copingové strategie potřeba sociální opory. Také Paulík (2012) uvádí, že vstřícní lidé výrazně preferují strategie zaměřené na získání sociální opory, upřednostňují kooperaci a vyhýbají se konfrontaci i přesto, že by vedla k účelnějšímu řešení situace. Připomeňme, že efektivita této strategie je závislá na dalších osobních dimenzích. Balaščíková a Blatný (2003) našli jinou souvislost, a to s kognitivní restrukturalizací (in Paulík, 2012). Domníváme se, že rozdílnost výsledků může být způsobena nedostatečným počtem probandů v našem výzkumném souboru, ale příčinami mohou být i další faktory př. kulturní vlivy či specifické charakteristiky populace.

Souhlasíme s názorem Vágnerové (2010), že tento osobnostní rys není pro volbu copingových strategií zásadní, ale projevuje se více v interakci s dalšími osobnostními charakteristikami (Vágnerová, 2010).

7 Závěry výzkumu

Cílem této práce bylo popsat osobnostní profil u vybraného souboru tanečníků z pohledu NEO-FFI a objasnit, zda se objeví statisticky významné rozdíly z hlediska pohlaví. Dále jsme se pokusili objasnit, zda existuje vztah mezi strategiemi zvládnání zátěže a osobnostními charakteristikami v pojetí Big Five. Získané poznatky by dle nás mohly sloužit k jejich implementaci v rámci pedagogického působení na tanečních školách a v divadelních souborech s cílem zvýšit či stabilizovat výkony tanečních umělců, případně pro prevenci patologických jevů objevujících se v taneční profesi.

U našeho výzkumného souboru tanečníků byly rozdíly průměrných hrubých skóre v dimenzích osobnosti spíše nevýrazné. Průměrné T-skóre pro celý soubor spadaly v každé dimenzi do oblasti normy ($T' = 44 - 60$). Nejvíce probandů (celkem 23,6 % z celkového souboru) spadajících do skupiny osob s nízkými T-skóre ($T = \leq 39$) jsme našli v dimenzi neuroticismus. Obdobně vysoké procentuální zastoupení (celkem 20 % z celkového souboru), naopak v kategorii osob s vysokými T-skóre ($T \geq 61$), jsme zjistili v dimenzi svědomitosti. Ve výzkumné skupině tanečníků jsme tak identifikovali 2 početnější podskupiny odklánějící se od normy.

Dále jsme mezi výzkumnou skupinou tanečníků a běžnou populací zjistili statisticky významné rozdíly v dimenzích přívětivost a svědomitost. Výzkumná skupina tanečníků dosáhla v průměru v obou dimenzích statisticky významně ($p \leq 0,05$) vyšších skóre než běžná populace.

Z hlediska genderových rozdílů u výzkumného souboru mezi muži a ženami objevily statisticky významné rozdíly ($p \leq 0,05$) v dimenzi neuroticismu a také v dimenzi otevřenost vůči zkušenosti. V obou dimenzích vykazaly ženy v průměru signifikantně vyšší skóre než muži.

Neuroticismus signifikantně ($p \leq 0,05$) pozitivně koreloval se všemi negativními strategiemi: úniková tendence ($r = 0,55$), perseverace ($r = 0,52$), rezignace ($r = 0,66$), sebeobviňování ($r = 0,72$), NEG celkem ($r = 0,74$). V dimenzi neuroticismus se objevila také negativní korelace s některými pozitivními strategiemi: odmítání viny ($r = - 0,36$), POZ 1 ($r = - 0,56$) a POZ celkem ($r = - 0,38$).

V dimenzi svědomitosti se objevili jako signifikantní ($p \leq 0,05$) pouze negativní korelace vůči strategiím: náhradní uspokojení ($r = - 0,29$), POZ 2 ($r = - 0,28$), únikové tendence ($r = - 0,32$), rezignace ($r = - 0,32$), sebeobviňování ($r = - 0,28$).

V dimenzi extraverze se objevili signifikantní pozitivní korelace ($p \leq 0,05$) s větším množstvím pozitivních strategií: podhodnocení ($r = 0,31$), kontrola situace ($r = 0,33$), POZ1 ($r = 0,28$), POZ2 ($r = 0,27$), POZ3 ($r = 0,27$), celkem POZ ($r = 0,39$), jedné zřídka se vyskytující strategie: potřeba sociální opory ($r = 0,32$), a statisticky významně negativně koreluje s negativními copingovými strategiemi: úniková tendence ($r = - 0,30$), rezignace ($r = - 0,30$), sebeobviňování ($r = - 0,31$) i celkové negativní strategie NEG ($r = - 0,30$).

Souhrn

Taneční profesi lze definovat jako fyzické náročné povolání s výraznou estetickou složkou. Každá profese, nejenom taneční, klade na jedince určité nároky, které pro úspěch v daném povolání, musí být splněny. V případě taneční profese sem patří určité fyzické předpoklady, ale i psychické předpoklady mají svou nezastupitelnou úlohu. Pojem osobnost nám v tomto kontextu poslouží jako jednotící prvek, neboť obecně lze osobnost chápat jako komplexní celek vzájemně propojených somatických a psychických vlastností, projevující se v reakcích na různé podněty a situace. Komplexnost tohoto termínu se projevuje i skutečností, že přestože se osobnost projevuje v každé situaci, současně různé situace osobnost v ontogenezi dále formují.

Termín osobnost se vlivem různých psychologických směrů v minulosti dlouho vyvíjel. Z historického hlediska se nejprve rozvíjeli různé přístupy zaměřující se především na otázky dynamiky. Až následně se zájem odborníků přesouvá ke snaze o zmapování struktury osobnosti. V současné době převažují integrující teorie uznávající na vzniku definitivní podoby určité osobnosti vlastnosti i vliv dalších faktorů.

V naší práci jsme se zaměřili na deskripci osobnostního profilu u vybraného souboru tanečníků a současně jsme se pokusili objasnit, zda existuje vztah mezi strategiemi zvládnutí zátěže a osobnostními charakteristikami. Také jsme ověřovali, zda se ve výzkumné skupině projeví v osobnostních charakteristikách genderové rozdíly. Zkoumaný soubor tvořilo 18 mužů a 37 žen působících v období 2010 - 2012 v baletním souboru kamenného divadla v České republice. Pro získání dat jsme použili tři dotazníky: dotazník sociodemografických proměnných, dotazník SVF 78, zjišťující preference v užívání copingových strategií a osobnostní inventář NEO-FFI. Získaná data byla vyhodnocena vhodnými statistickými metodami, s cílem naplnit stanovené cíle a prověřit níže uvedené hypotézy.

Cíl 1: Popsat osobnostní profil z pohledu NEO-FFI u vybraného souboru tanečníků.

Cíl 2: Zjistit, zda existuje rozdíl mezi osobnostním profilem mužů a žen v souboru tanečníků.

Cíl 3: Zjistit zda existuje vztah mezi strategiemi zvládnání zátěže a osobnostními charakteristikami v pojetí Big Five.

H1: Ženy ve výběrovém vzorku tanečníků dosahují oproti mužům statisticky významně vyšší skóre ve škále neuroticismus.

H2: U výběrového vzorku tanečníků dosažené skóre ve škále neuroticismus statisticky významně pozitivně koreluje s dosaženým skóre v celkové negativní copingové strategii.

H3: U výběrového vzorku tanečníků dosažené skóre ve škále svědomitosti statisticky významně pozitivně koreluje s výběrem copingové strategie zaměřené na kontrolu reakcí.

H4: U výběrového vzorku tanečníků dosažené skóre ve škále extraverte statisticky významně pozitivně koreluje s výběrem celkové pozitivní copingové strategie.

Pro srovnání výsledků výzkumné skupiny s normou jsme využili průměrný T-skór, který v každé dimenzi spadal do pásma normy. Nejvíce osob odklánějících se od normy, jsme zaznamenali v dimenzích: neuroticismus a svědomitost. První podskupina (celkem 23,6 % z celkového souboru) dosahovala oproti normě nižší T-skóry v dimenzi neuroticismu, což naznačuje, že tito jedinci vykazují vyšší emocionální vyrovnanost a odolnost vůči zátěži. Druhá podskupina (celkem 20 % z celkového souboru) získala oproti normě vyšší T-skóry v dimenzi svědomitosti, přičemž tito jedinci se tak vyznačují vyšší tendencí podávat dobrý výkon, rozvahou, systematičností a sebekontrolou.

Dále jsme zjistili statisticky významné rozdíly mezi výzkumnou skupinou a běžnou populací, které se objevily v dimenzích přívětivost a svědomitost. Výzkumná skupina tanečníků dosáhla v obou dimenzích statisticky významně ($p \leq 0,05$) vyšších skóre. Jelikož přívětivost se vztahuje k interpersonálním vztahům a svědomitost ke studijním a pracovním výkonům, tato výzkumná skupina se tak

oproti normě v průměru projevuje vyšší tendencí k jednání zahrnující slušnost, důvěřivost, empatii, čestnost, kooperaci, a z hlediska svědomitosti se vyznačuje pílí a sebekontrolou.

U výzkumného souboru jsme zjistili statisticky významné genderové rozdíly v dimenzi neuroticismu a otevřenost vůči zkušenosti. V obou dimenzích dosáhly ženy v průměru signifikantně vyšší skóre než muži. Ženy se tedy v průměru oproti mužům jeví, jako psychicky méně stabilní, s nižší schopností se kontrolovat a zvládat stresové situace. Jejich v průměru vyšší skór v dimenzi otevřenosti ke zkušenosti naznačuje, že současně disponují větší vnímavostí k prožitkům, otevřeností ke změnám a novým myšlenkám. Naše výsledky v dimenzi neuroticismu jsou shodné s výsledky nalezenými v dřívějších výzkumných studiích např.: McCrae et al., 2005; Costa, et al., 2001. V dimenzi otevřenosti vůči zkušenosti jsou výsledky dřívějších výzkumů méně jasné (podrobněji např.: McCrae et al., 2005). V souvislosti s druhým cílem jsme ověřovali hypotézu H1: Ženy ve výběrovém vzorku tanečniců dosahují oproti mužům statisticky významně vyšší skóre ve škále neuroticismu, kterou jsme na základě výše uvedených výsledků přijali.

Ve studii jsme se také věnovali vztahu mezi osobnostními charakteristikami a strategiemi zvládnání zátěže. Ověřovali jsme hypotézu H2: U výběrového vzorku tanečniců dosažené skóre ve škále neuroticismu statisticky významně pozitivně koreluje s dosaženým skóre v celkové negativní copingové strategii. Pearsonova korelační analýza prokázala, že dosažené skóre ve škále neuroticismu signifikantně pozitivně koreluje se všemi negativními strategiemi zvládnání zátěže SVF 78. Síla i směr korelací pro jednotlivé škály strategií SVF 78 u dimenze neuroticismu naznačují, že jedinci vysoko skórující v dimenzi neuroticismu častěji volí negativní strategie zvládnání zátěže. U těchto jedinců (celkem 14,5 % z našeho celkového souboru) se objevuje nadměrné sebeobviňování, neustále se zabývají tíživostí zátěžové situace, na jejíž řešení však rezignují, neboť u nich převládají pocity bezmocnosti, beznaděje. Naopak pozitivní strategie odmítání viny, POZ 1 a POZ, tyto jedinci využívají méně efektivně. Naše výsledky jsme podrobili srovnání se zahraničními výzkumy, přičemž jsme našly zejména výzkumy se shodnými výsledky např.: Hambrick & McCord 2010; Vollrath & Torgersen, 2000; Gunthert, Cohen, & Armeli, 1999 ad. Hypotézu H2 jsme přijali.

Dále jsme ověřovali hypotézu H3: U výběrového vzorku tanečníků dosažené skóre ve škále svědomitosti statisticky významně pozitivně koreluje s výběrem copingové strategie zaměřené na kontrolu reakcí. Jelikož korelační analýza nepotvrdila statisticky významný vztah, hypotézu H3 jsme zamítlí. V dimenzi svědomitosti se objevily pouze negativní korelace se strategiemi náhradní uspokojení, POZ 2, únikové tendence, rezignace, sebeobviňování. Vysvětlením může být skutečnost, že svědomitost těsněji souvisí s aktivním zvládním zátěžových situací spojených s reálným zhodnocením problému. Toto stanovisko dle našeho názoru potvrzují právě námi zjištěné negativní korelace s copingovými strategiemi, které zahrnují zkreslení reality, orientaci na emoce či maladaptivní snahu vyváznout ze zátěžové situace. Naše závěry se shodují např. s výsledky zahraniční studie výzkumníků Watson a Hubbard (1996), dle kterých se svědomitost pojí s aktivními strategiemi zvládnání orientované na problémovou situaci.

Dále jsme ověřovali hypotézu H4: U výběrového vzorku tanečníků dosažené skóre ve škále extravertze statisticky významně pozitivně koreluje s výběrem celkové pozitivní copingové strategie. Jelikož korelační analýza potvrdila statisticky významný vztah, hypotézu H4 jsme přijali. V dimenzi extravertze se objevili statisticky významné korelace s větším množstvím pozitivních strategií: podhodnocení, kontrola situace, POZ1, POZ2, POZ3, celkem POZ, jedné zřídka se vyskytující strategie: potřeba sociální opory, a statisticky významně negativně koreluje s negativními copingovými strategiemi: úniková tendence, rezignace, sebeobviňování, i celkové negativní strategie NEG. Naše závěry se shodují např. s výsledky zahraniční studie výzkumníků (Carver, & Connor-Smith, 2010; Connor-Smith & Flachsbart, 2007; Amirkhan et al., 1995).

Na závěr bychom rádi prohovořili také jistá omezení této studie, které způsobují, že výsledky nejsou dostatečně reprezentativní. Za limity této práce považujeme zejména velikost souboru a disproporce zaznamenané u pohlaví, což mohlo zapříčinit u některých proměnných nedostatečnou variabilitu. Skutečnost, že vliv věku nebyl zahrnut do cílů výzkumů, nepovažujeme za omezení, ale důsledek charakteru zkoumané populace. Za omezení může být považován výběr výzkumných studií, neboť jsme využívali volně dostupné materiály a k porovnání výsledků jsme využili i výzkumy s odlišnou metodologií. V naší práci jsme často

využívali analogie a vycházeli ze zdrojů vztahující se k jiné populaci než k populaci tanečníků. Hlavním důvodem byla skutečnost, že se nám ne vždy podařilo dohledat výzkumy realizované na výzkumném souboru tanečníků. Domníváme se, že úvahy na základě analogie mají vnitřní logiku a zakládají se také na osobních zkušenostech autorky výzkumu z taneční profese. Navzdory diskutovaným omezením práci hodnotíme jako přínosnou, neboť dle našeho názoru doplňuje databázi poznatků o osobnostních charakteristikách tanečníků. Získané poznatky lze využít jako podnět pro další výzkum v této oblasti, ale mohou také sloužit k implementaci v rámci pedagogického působení na tanečních školách a v divadelních souborech s cílem zvýšit či stabilizovat výkony tanečních umělců, případně pro prevenci patologických jevů objevujících se v taneční profesi.

Seznam použitých zdrojů literatury:

Abraham, S. (1996). Characteristics of eating disorders among young ballet dancers. *Psychopathology*, 29 (4), 223-229. doi:10.1159/000284997.

Allen, M. S., Greenlees, I., & Jones, M. (2011). An investigation of the five-factor model of personality and coping behaviour in sport. *Journal Of Sports Sciences*, 29(8), 841-850. doi:10.1080/02640414.2011.565064.

Amirkhan, J. H., Risinger, R. T., & Swickert, R. J. (1995). Extraversion: A 'hidden' personality factor in coping?. *Journal Of Personality*, 63(2), 189-212. doi:10.1111/j.1467-6494.1995.tb00807.x.

Atkinson, R. L., (2003). *Psychologie*. Praha: Portál.

Ardelt, M. (2000). Still Stable After All These Years? Personality Stability Theory Revisited. *Social Psychology Quarterly*, 63 (4), 392-40. doi:10.2307/2695848.

Bakker, F. C. (1991). Development of personality in dancers: A longitudinal study. *Personality and Individual Differences*, 12 (7), 671–681. doi:10.1016/0191-8869(91)90222-W.

Blatný, M., Kohoutek, T., & Janušová, P. (2002). Situačně kognitivní a osobnostní determinanty chování v zátěžové situaci. *Československá psychologie*, 46(2), 97-108.

Carver, C. S., & Connor-Smith, J. (2010). Personality and coping. *Annual Review Of Psychology*, 61, 679-704. doi:10.1146/annurev.psych.093008.100352.

Connor-Smith, J. K., & Flachsbart, C. (2007). Relations between personality and coping: A meta-analysis. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 93(6), 1080-1107. doi:10.1037/0022-3514.93.6.1080.

Costa, P.T., & McCrae, R.R. (1997). Longitudinal stability of adult personality. In R. Hogan, J. Johnson, & S. Briggs (Eds.), *Handbook of Personality Psychology*, (pp. 269- 290). San Diego: Academic Press.

Costa, P.T., & McCrae, R.R. (1994): Stability and change in personality from adolescence through adulthood. In: Ch.F. Halverson, G.A. Kohnstamm, & R.O. Martin (Eds.), *The Developing Structure of Temperament and Personality from Infancy to Adulthood* (pp. 139-150). Hillsdale: Lawrence Erlbaum.

Costa, P.T., Terraciano, A., & McCrae, R.R. (2001). Gender differences in personality traits across cultures: Robust and surprising findings. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(2), 322- 331. doi:10.1037/0022-3514.81.2.322.

Cratty, B. (1989). *Psychology in contemporary sport*. Ney Jersey: Prentice-Hall

Crocker, P. R. E., & Graham, T. R. (1995). Coping by competitive athletes with performance stress: Gender differences and relationships with affect. *The Sport Psychologist*, 9 (3), 325-338.

Čermák, I., & Lindénová. (2000). *Povolání: herec: kritické momenty v pracovním životě herců*. Brno: Větrné mlýny.

Čierniková, I. (2008). *Psychológia tanečného umelca*. Bratislava: Vysoká škola múzických umení – Hudebná a tanečná fakulta.

Falář, J. (2007). *Vliv prožitku na sportovní výkonnost*. Ústí nad Labem: KTV PF.

Feist, (1998). A meta-analysis of personality in scientific and artistic creativity. *Personality And Social Psychology Review*, 2(4), 290-309. doi:10.1207/s15327957pspr0204_5.

Fink, A., & Woschnjak, S. (2011). Creativity and personality in professional dancers. *Personality And Individual Differences*, 51(6), 754-758.

doi:10.1016/j.paid.2011.06.024.

Gunthert, K. C., Cohen, L. H., & Armeli, S. (1999). The role of neuroticism in daily stress and coping. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 77 (5), 1087-

1100. doi:10.1037/0022-3514.77.5.1087.

Haller, C. S. (2010). Personality and thinking style in different creative domains. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 4(3), 149–160.

doi:10.1037/a0017084.

Hambrick, E. P., & McCord, D. M. (2010). Proactive coping and its relation to the Five-Factor Model of personality. *Individual Differences Research*, 8(2), 67-77.

Hart, P., & Hartlová, H. (2010). *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál.

Hewstone, M., & Stroene, W. (2006). *Sociální psychologie: moderní učebnice sociální psychologie*. Praha: Portál.

Horká, V., & Poláček, J. (1968). *Psychologie umění*. Praha: Svoboda.

Hřebíčková, M. (2011). *Pětifaktorový model v psychologii osobnosti: přístupy, diagnostika, uplatnění*. Praha: Grada.

Hřebíčková, M. (2008). *Lexikální a dispoziční přístup k pětifaktorovému modelu osobnosti*. (Nepublikovaná dizertační práce). Brno/Praha: Psychologický ústav AV ČR.

Hřebíčková, M., & Urbánek, T. (2001). *Big five. NEO pětifaktorový osobnostní inventář (podle NEO Five-Factor Inventory P.T. Costy a R. R. McCraee)*. Praha: Testcentrum.

Jang, K.L., McCrae, R.R., Angleitner, A., Rieman, R., & Livesley, W.J. (1998). Heritability of facet-level traits in a cross-cultural twin sample: Support for a hierarchical model of personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), 1556-1565. doi:10.1037/0022-3514.74.6.1556.

Janke, W., & Erdmannová, G. (2003). *Strategie zvládnání stresu*. Praha: Testcentrum.

Kaufman, J. C. (2005). The door that leads into madness: Eastern European poets and mental illness. *Creativity Research Journal*, 17(1), 99–103. doi:10.1207/s15326934crj1701_8.

Kulka, J. (2008). *Psychologie umění*. Praha: Grada.

Kuric, J., & Smékal, V. (1982). *O předmětu a úkolech psychologie umění*. Praha: Rudé právo.

Lowenkaupf, E. L., & Vincent, L. M. (1982). The student ballet dancer and anorexia. *Hillside Journal of Clinical Psychiatry*, 4 (1), 53-64.

Machač, M., Macháčová, H., & Hoskovec, J. (1985). *Emoce a výkonnost*. Praha: SPN.

Marchant-Haycox, S. E., & Wilson, G. D. (1992). Personality and stress in performing artists. *Personality And Individual Differences*, 13(10), 1061-1068. doi:10.1016/0191-8869(92)90021-G.

McCrae, R.R., & Costa, P.T (1999): A five-factor theory of personality. In: Pervin, L.A., John, O.P. (Eds.). *Handbook of Personality*. 2nd Edition. New York: Guilford.

McCrae, R.R., & Costa, P.T. (1990): *Personality in adulthood*. New York: The Guilford Press.

McCrae, R., Costa, P., Ostendorf, F., Angleitner, A., Hřebíčková, M., Avia, M., Sanz, J., Sanchez-Bernardos, M., Kusdil, E., Woodfield, R., Saunders, P., & Smith, P. (2000). Nature over nurture: Temperament, personality, and lifespan development. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(1), 173-186.

McCrae, R.R., Costa, P.T., Terraciano, A., Parker, W.D., Mills, C.J., De Fruyt, F., & Mervielde, I. (2002). Personality Trait Development From Age 12 to Age 18: Longitudinal, Cross-Sectional and Cross-Cultural Analyses, *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(6), 1456-1468. doi:10.1037/0022-3514.83.6.1456.

McCrae, R.R., Costa, P.T., Hřebíčková, M., Urbánek, T., Martin, T.A., Oryol, V.E., Rukavishnikov, A.A., & Senin, I.G. (2004): Age differences in personality traits across cultures: Self-report and observer perspectives. *European Journal of Personality*, 18(2), 143-157. doi:10.1002/per.510.

Personality Profiles of Cultures, P., McCrae, R. R., & Terracciano, A. (2005). Universal features of personality traits from the observer's perspective: Data from 50 cultures. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 88(3), 547-561. doi:10.1037/0022-3514.88.3.547.

Nakonečný, M. (2011). *Psychologie: přehled základních oborů*. Praha: Triton.

Nakonečný, M. (2009). *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia.

Nakonečný, M. (2000). *Lidské emoce*. Praha: Academia.

Nascimento, A. L., Brazil, J. V., & Fontenelle, L. F. (2012). Body dysmorphic disorder and eating disorders in elite professional female ballet dancers. *Annals Of Clinical Psychiatry*, 24(3), 191-194.

Paulík, K. (2012). *Psychologické aspekty zvládání zátěže muži a ženami*. Ostrava: Ostravská univerzita.

Paulík, K. (2010). *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada.

Plháčková, A. (2007). *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia.

Post, F. (1994). Creativity and psychopathology: A study of 291 world-famous men. *British Journal of Psychiatry*, 165, 22–34. doi:10.1192/bjp.165.1.22.

Rey, J. (1947). *Jak se dívat na tanec*. Praha: Vyšehrad.

Rhodes, R.E., Smith, N. (2006). Personality correlates of physical activity: a review and meta-analysis. *British Journal of Sports Medicine*, 40(12), 958-65. doi:10.1136/bjism.2006.028860

Rieman, R., Angleitner, A., & Strelau, J. (1997): Genetic and environmental influences on personality: A study of twins reared together using the self- and peer report NEO-FFI scales. *Journal of Personality*, 65 (3), 449-475. doi:10.1111/j.1467-6494.1997.tb00324.x.

Rubinstein, G., & Strul, S. (2007). The Five Factor Model (FFM) among four groups of male and female professionals. *Journal of Research in Personality*, 41(4), 931–937. doi:10.1016/j.jrp.2006.09.003

Řepka, E. (2005). *Motivace žáků ve školní tělesné výchově*. České Budějovice: Jihočeská univerzita.

Schneider, T. R., Rench, T. A., Lyons, J. B., & Riffle, R. R. (2012). The influence of neuroticism, extraversion and openness on stress responses. *Stress And Health: Journal Of The International Society For The Investigation Of Stress*, 28(2), 102-110. doi:10.1002/smi.1409.

Schwartz, S.H. et al. (2001). Extending the Cross-Cultural Validity of the Theory of Basic Human Values with a Different Method of Measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(5), 519-542. doi:10.1177/0022022101032005001.

Slepička, P., Hošek, V., & Hátlová B. (2009). *Psychologie sportu*. Praha: Karolinum.

Spousta, V. (1995). *Krása, umění a výchova*. Brno: Masarykova univerzita.

Šebková, I. (2012). *Copingové strategie u tanečníků*. (Nepublikovaná bakalářská práce). Univerzita Palackého v Olomouci, ČR.

Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum.

Vágnerová, M. (2010). *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum.

Vaněk, M. (1983). *Psychologie sportu: rozbor psychických složek sportovního výkonu*. Praha: Olympia.

Vondrová, J. (2007). *Vliv psychiky na taneční výkon žáků a studentů*. Brno: Jamu.

Vašek R. & Riedlbauch V. (2012). *Studie návazné uplatnitelnosti uměleckého personálu*. Praha: Oeconomica.

Vejmělková, E. (2000). *Osobnostní komponenty herecké profese*. (Nepublikovaná magisterská práce). Univerzita Palackého v Olomouci, ČR.

Vollrath, M., & Torgersen, S. (2000). Personality types and coping. *Personality And Individual Differences*, 29(2), 367-378. doi:10.1016/S0191-8869(99)00199-3.

Watson, D., & Hubbard, B. (1996). Adaptational style and dispositional structure: Coping in the context of the five-factor model. *Journal Of Personality*, 64(4), 737-774. doi:10.1111/j.1467-6494.1996.tb00943.x

Přílohy

Příloha č. 1 - Zadání magisterské práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Akademický rok: 2012/2013

Studijní program: Psychologie
Forma: Kombinovaná
Obor/komb.: Psychologie (PSYN)

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA:	OSOBNÍ ČÍSLO:
ŠEBKOVÁ Iva	Boskovická 13, Brno - Medlánky	F120699

TÉMA ČESKY:

Osobnostní charakteristiky tanečníků

NÁZEV ANGLICKY:

Personality characteristics dancers

VEDOUCÍ PRÁCE:

PhDr. Soňa Lemrová, Ph.D. - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

- 1) Prostudování literatury vztahující se k osobnostním charakteristikám žen, mužů, umělců a sportovců. Vypracování ucelené rešerše.
- 2) Zpracování teoretické části, která bude sumarizací poznatků o osobnostních charakteristikách a faktorech, které osobnostní charakteristiky ovlivňují, zejména socioekonomické proměnné a copingové strategie.
- 3) Cílem výzkumného projektu je popsat, jaké osobnostní charakteristiky se u tanečníků vyskytují a zjistit zda některé dominují. Dále zjistit, zda existuje vztah mezi osobnostními charakteristikami, socioekonomickými proměnnými a copingovými strategiemi.
- 4) Výzkumný soubor bude tvořen tanečnicí s Českou nebo Slovenskou národností se stálým angažmá v baletním souboru v České republice (cca 50 respondentů).
- 5) V rámci výzkumu budou použity metody: NEO pětifaktorový osobnostní inventář, dotazník copingových strategií, dotazník sociodemografických proměnných.
- 6) Získaná data budou vyhodnocena vhodnými statistickými metodami.
- 7) V závěru práce budou na základě vyhodnocených dat zodpovězeny výzkumné otázky

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- Balcar, K. (1991). Úvod do studia psychologie osobnosti. Chrudim: MACH.
- Hřebíčková, M. (2011). Pětifaktorový model v psychologii osobnosti. Praha: Grada
- Křivohlavý, J. (2009). Psychologie zdraví. Praha: Portál.
- Mikšík, O. (2001). Psychologická charakteristika osobnosti. Praha: Karolinum.
- Návratová, J., & Vašek, R. (Eds.). (2010). Tanec v České republice. Praha: Institut umění - Divadelní ústav.
- Vágnerová, M. (2008). Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Portál.

Příloha č. 2: Český a cizojazyčný abstrakt diplomové práce

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Osobnostní charakteristiky tanečníků

Autor práce: Iva Šebková

Vedoucí práce: PhDr. Soňa Lemrová, Ph.D.

Počet stran a znaků: 80, 121 230 znaků bez mezer

Počet příloh: 4

Počet titulů použité literatury: 68

Abstrakt:

Magisterská práce se zabývá osobnostními charakteristikami u vybraného souboru tanečníků. V naší práci jsme se zaměřili na deskripci osobnostního profilu u vybraného souboru tanečníků. Zjišťovali jsme, zda existuje vztah mezi strategiemi zvládání zátěže a osobnostními charakteristikami, a zda se ve specifické skupině tanečníků projeví v osobnostních charakteristikách genderové rozdíly. Předloženy jsou výsledky 37 žen a 18 mužů působících v baletním souboru v České republice. Tuto specifickou skupinu jsme si vybrali ve snaze eliminovat nežádoucí proměnné. Pro získání potřebných údajů jsme použili tři dotazníky: dotazník sociodemografických proměnných, dotazník SVF 78, zjišťující preference v užívání copingových strategií a osobnostní inventář NEO-FFI. Získaná data byla vyhodnocena vhodnými statistickými metodami, se záměrem naplnit cíle a prověřit stanovené hypotézy. Výsledky této práce doplňují databázi poznatků o osobnostních charakteristikách tanečníků a mohou být využity i v rámci pedagogického působení s cílem zvýšit či stabilizovat výkony tanečních umělců. Případně pro prevenci patologických jevů objevujících se v taneční profesi. Informace lze také využít jako podnět pro další výzkum v této oblasti.

Klíčová slova: osobnost, tanečníci, copingové strategie, umělci, gender.

ABSTRACT OF THESIS

Title: Personality characteristics dancers

Author: Iva Šebková

Supervisor: PhDr. Soňa Lemrová, Ph.D.

Number of pages and characters: 80, 121 230 characters no spaces

Number of appendices: 4

Number of references: 68

Abstract:

This thesis deals the personal characteristics of the specific group of dancers from the perspective of the Big Five. In our study we focused on the description of the personality profile of the selected group of dancers. We tested whether exist a relationship between coping strategies and personality characteristics, and whether gender differences in personality reflected in characteristics in a specific group of dancers. Presented the results of 37 women and 18 men working in the ballet company in the Czech Republic. This specific group we selected to eliminate unwanted variables that were not part of the research. We used three questionnaires to obtain the data: the questionnaire sociodemographic variables, SVF 78 for detect preferences in using of coping strategies and personality inventory NEO-FFI. The data were analyzed using appropriate statistical methods, with the intention to meet the goals and verify the hypothesis. The results of this study complement the database of knowledge about dancer's personality characteristics. Also it can be used in the context of teaching at dance schools and theater groups for improving or stabilize performances of dancers, or for the prevention of pathological phenomena occurring in the dance profession. Last but not least our finding can be used as a stimulus for further research in this area.

Key words: personality, dancers, coping strategies, artists, gender.

Příloha č. 3 - Dotazník sociodemografických faktorů

Zaměřuje se na sběr informací o Vás, samozřejmě jen těch, které jsou, z hlediska výzkumu, pro mě nezbytné. Získané informace budou využity pouze pro zodpovězení výzkumných otázek. Naleznete zde různé typy odpovědí. Po přečtení jednotlivých otázek buď:

- označte číslo odpovědi, se kterou nejvíce souhlasíte
- odpověď vypište

1) Pohlaví:

Žena 1

Muž 2

2) Věk vypište

3) Rodinný stav:

Svobodný(á) 1

V partnerství (ne manželství) 2

Ženatý / vdaná 3

4) Děti:

Ano 1

Ne 2

5) Dosažené vzdělání:

Taneční konzervatoř s maturitou 1

Taneční konzervatoř s maturitou a absolutoriem 2

Jiné – vypište jaké

6) Vzdělání jsem získal(a) v:

Česká republika 1

Slovenská republika 2

7) Současné studium (př.: různé kurzy, workshopy, SŠ,VŠ ...):

Ano, studuji 1

Ne, nestuduji 2

8) Velikost baletního souboru (počet členů):

do 20 členů 1

21-35 členů 2

35 a více členů 3

9) Měsíční čistý příjem:

do 10 000,- Kč 1

10 000 - 15 000,- Kč 2

15 000 - 20 000,- Kč 3

20 000 - 30 000,- Kč 4

nad 30 000,- Kč 5

Příloha č. 4 - tab. 9: Výsledky (průměry hrubých skóre - X' , standardní odchylky - SD a průměry T-skóre - T') dotazníku SVF 78 pro celý soubor (N = 55).

Strategie	X'	SD	T'
Podhodnocení	11,1	4,4	53
Odmítání viny	11,0	3,5	52
Odklon	14,2	2,6	53
Náhradní uspokojení	14,4	4,4	59
Kontrola situace	15,7	2,6	47
Kontrola reakcí	16,4	2,4	51
Pozitivní sebeinstrukce	15,5	3,1	45
Potřeba sociální opory	14,7	5,0	52
Vyhýbání se	15,3	4,5	54
Únikové tendence	11,8	4,6	56
Perseverace	15,3	5,7	50
Rezignace	9,8	4,9	53
Sebeobviňování	12,3	4,3	53
POZ 1 - strategie podhodnocení a devalvace	11,0	3,4	X
POZ 2 - strategie odklonu	14,3	2,7	X
POZ 3 - strategie kontroly	16,4	2,8	X
POZ - celková pozitivní strategie	14,0	1,8	54
NEG - celková negativní strategie	12,5	3,9	56